

Il Socialist de Seglias : novella (dedicau a mia cara mumma)

Autor(en): **Cadruvi, Donat**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **38 (1952)**

PDF erstellt am: **14.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882197>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il socialist de Seglias

Novella da Donat Cadruvi

(Dedicau a mia cara mumma)

M o t t o: Vivere militare est.

Confiteor

Nus plidein bugen della cuolpa dils capitalists e dils gedius, della cuolpa dils socialists e dils communists. Quella cuolpa exista ed ei immens gronda. Mo immens gronda ei era la nossa. Nus catolics vein disdiu. Nus vein giu la verdad. Era la verdad sociala. L' entira verdad. Nus vein giu la grazia da surengiu. Nus vein giu ils Papas, che han detg tgei che s' audi. Nus vein giu Maria, la regina dil tschiel e della tiara. Cun quella gloriosa Baselgia vessen nus, sche nus vessen vuliu, saviu far in mund de cumpleina pasch sociala. La Baselgia ha buca disdiu. Mo deplorablamein han ils pievels catolics disdiu. Nus havein disdiu!

(Tenor Robert Mäder)

I. Fatschas e fastitgs

Oz ha Sur Fidel puspei fatg vegnir allerta ils tgaus de sien e quels che han giu ina sonda empau de liunga. Cun pugns e giaps ha el fatg stremblir la scantschala e periclitau il ruaus de tuts ils sogns vischinonts.

Ti dueias carezar il proxim sco tetez. Ti dueias esser buns culs paupers. Ti dueias Aschia ha igl Augsegner plidau

e scadenau treis quarts ura. In priedi ch'ei sespruaus de far endamen als cristifideivels ina partida bialas paginas dils sogns Evangelis. Inaga per onn dueian ils pucconts de Seglias mo far lur patratgs della carezia proximala e della veta umbrivauna dils paupers e munglus. Silmeins patertgar. Ch'igl agir secund ils propiests avon igl altar va pli vess, gliez sa Sur Fidel aschi bein sco ses fideivels. Quella mulesta della pli grossa munconza humana senta il pastur dellas olmas a punscher sin tuttas varts. El ha fatg sia part experienzas tuts quels onns de pastoraziun. Buca de vuler descriver! Perquei sto el prolungir siu priedi de caritad, che tuorna mintga stad culla regularitad dellas jamnas, mintg'onn per tschun minutas e per diesch novas admoniziuns. Ils pli fervents auditurs fan quen a tgau per saver, con ditg che quei cuozi en diesch ni quendis onns. Denton, Sur Fidel pretga e fa sia obligaziun sin scantschala. Gnancgisà. Quei renconuschan ils vischins in suenter l' auter: quels che teidlan e quels che runcan.

«Tgei ha igl Augsegner perdegau oz?»

Damonda obligata de Sep Mudest a ses buobs la dumengia davos meisa. Quei examen ha peda entochen che mintgin ha dumignau la suppa de carn cun fava e tut. Pli bugen in gnoc demeins che quella stria damonda, tratgan ils butellers, mirond cun speranzas fetg plausiblas in siper l' auter. Mo sche Toni dess risposta, tratga Pieder. Speranza arva Mudestin sia sgnaffa, spera Toni. Aschia s' entaupan patratgs e speranzas vicendeivlas e de medema colur. Ei suonda il secund priedi, sco quel en baselgia in stemprau, in catsch admoniziuns als giunchers che han giu de studegiar ils plans d' uiara pér suenter viaspras enstagl de dar ureglia a Sur Fidel. In bien bab de famiglia lai nuota vargar talas caschuns senza dar la correctura necessaria als tgaus distracts e senza empermetter rigurus castitgs pil proxim falliment.

Enzatgi marmugna on zulèr. Per cletg e ventira! suspiran ils treis schanis, mintgin per sesez, mintgin cun ina consciencia che cala plaunsiu de furmiclar. Persuenter sevila il tgaun sut meis' en cun in treidubel buh-buh-buh! Mumma Rosina sa per disa de biars onns, tgi che vegn dumengia per dumengia duront

gentar. Ella arva igl esch e lai entrar Luregn dil Tin, in pauper giavel che penda continuadamein denter la buontad d'enqual femna ed ils sgregns digl ugau dils paupers. Cun excepziun d'enqual viseta a Reaulta, ch'ei il bia de pign cuoz — a Luregn cunvegn l'aria de Seglias meglier, malgrad tut —, passenta il purtgè d'antruras ses dis pressapauc sc'ina ura de preit che va mo mintga sapocu: Ei vegn de spetgar la fin cun esser entapeis alla glied e cun engraziar a quels paucs che unschan mintgaton las rodas. Tschei sedat di per di sco dracca ni umbriva: Rugar quel e rugar tschel, fimar tschun sis pipas, schar tentar ils ménders e sgargnir igl ugau dils paupers. In carstgaun che Luregn po buca ferdar dapi gliez di ch'el ha tarmess l'emprema gada la polizia per mussar la via giu Reaulta.

Luregn maglia cul gust enguord dil fomentau. Il fem della suppa de carn bogna e luenta la crusta en fatscha de quel che selava mo las Quater fiastas. Il barbisch daghira de tubac. Tras quei petgen po la giutta mo cun lappar e tschitschar sc'in bischel. Basta, mo ch'il stumi securenti e queschi puspei. Manieras, cumparsas e bialas figuras han mai fatg part de siu inventari, schegie ch'el ha tscheu e leu giu mustgas de rir siper las mattauns. Silmeins rir. Tschei vess giu de suondar. La finfinala han aunc biars — e pli giuvens che Luregn — stuiu entscheiver cun quei rir sfurzau, quei rir dil huz che munglass compensar autras qualitads che peglian per ordinari las mattauns sco tontas miurs. Luregn ha nuota nuidis sch'ins lauda sia cuida «davart seniastra».

En casa de Sep Mudest han ins ruaus gnanc la dumengia. Strusch che Luregn ei en dad esch, che gerau Martin, de num ed uffeci ugau dils paupers, splunta. El vess de dar giu quen sco cassier della corporaziun d'alp.

Tgei! Sco ch'el catta adagur Luregn en davos meisa, vai liber ina rueida sco de zavrar nuorsas. Ti schlamper vi, Ti schlamper neu! Luregn seigi mo entapeis alla glied. El seigi staus in metschafadigias quei ch'ins seregordi. Sche quei mondi vinavon aschia, vegni puspei de spedir el giu Reaulta. — Priedi numer treis. El cala culla remarca, perfin Sur Fidel selamenti

petramein dils disturbis che Luregn fetschi en casa-pervenda. E quei buca pervia della sora digl Augsegner.

Sep Mudest fa calar il gerau. Umens d'uffecis ein bugen empau alterai; sch'ei va buca cun raschun, lu cun stgisas. Zaco sto; mintgin sefar ded um.

Cun ina eglia da d'ina stria vilentada, secapescha cun ina dedicaziun immens cordiala al Luregn tementau, suonda gerau Martin il patrùn-casa ord cuschina ed en stiva.

«Mo maglia vinavon!» sesprova mumma Rosina de quietar Luregn. Ella pren malpuccau de quei pupratsch che sa buca sedustar dellas mustgas, nundir dils carstgauns. Ina brastga de quella compassiun sincera e schubra ha envidau il cor de Toni, ch'ei tagliau giu il tgau sia mumma. Senza malart, mo sco expressiun originala de sia natira anetga ed impulsiva, empiara Toni tutenina Luregn dil Tin:

«Daco vas Ti mai vi tiel prer a magliar?»

Toni smina la risposta e laghegia vi silla mumma. Rosina vegn memia tard cun sia admoniziun de quescher.

Luregn mira sin in sco sin l'auter. Duei el rispunder? Gie, en casa de Sep Mudest, cunzun siper Rosina, eis el meins schenaus.

«Il prer? Lez arva buca pli. Sche jeu scalinel, lu mira la fumitgasa ord finiastra e fui puspei. Ni ch'ella di che Sur Fidel hagi visetas.»

Quei veva Toni spetgau e Rosina temiu. Ella lai vegnir endamen ils priedis numer in e numer treis. Mo buca ch'ella schessi in plaid. Igl ei meglier sch' ils affons encorschan buca memia bia.

*

Emprem d'uost. Fiasta nazionala della Confederaziun. Per mintga Svizzer munta quei di e siu num pauc ni bia. Igl um cumin assista allas manifestaziuns cun fiugs e cun plaids e gauda per sesez to; sco plaids pon dar. El senta quei ch' auters emplunan ed augmentan cul badel dil patriotissem sigl altar de fiasta. Aunc depli: el patratga ch' ei detti damaun puspei lavur. Tonta sco' l vul. Quei metta igl entusiassem de bandieras em-

pau a mistregn. Sche sias fuormas ein era cuortas, tgeuas e disciplinadas, sia perschuasiun patriotica ei tuttina quella dil Rütli. E lezza era sincera, seriusa, ferma. Quei ei lenn che stat, forse ual perquei ch' el ha enqual rom; perquei che la nauscha cugnada dil circus ha aunc buca blessau el.

Dapi ch' ei vegn enzatgei jasters per trer flad e per far vacanzas, sesprovan ils de Seglias era de festivar igl Emprem d' uost sco quei che las gasettas descrivan d' auters loghens. In fiug cun roma e pignuscla, in plaid dil president de vischnaunca, bandieras avon mintga ustria. Tut quei e bia auter duei renovar el cor de mintga Svizzer igl engirament de 1291, ha il president manegiau cun bia canera. E finiu ha' l siu plaid aschia:

«Mes cars conburgheis!

Quels fiugs che tarlischan sin nossas muntognas, sin quellas fortezias gigantas de nossa cara patria, els ein bein ils simbols dil fiug che arda en nies agen cor per la medema patria. Nus lein tener car quella patria sco ierta de nos babuns. Ella che dat a nus pasch e libertad, paun e giustia per tuts!»

President Camiu astga bein plidar dell' ierta dils antenats, della libertad de tschien caussas ch' ils poets de tschei tschentaner han descret meglier che nus. Quasera, in mument aschi festiv, vegn bein negin carstgaun a dumandar el tgei che quei munti: libertad, ierta e. a. v. Il president ei probabel sez leds e cuntents ch' el sto buca dar plaid e fatg per talas marveglias.

Ils jasters contan aunc ditg canzuns patrioticas entuorn il fiug. La buobanaglia fa saults e giugs de tuttas uisas, ferton ch' ils de Seglias, silmeins ils carschi, stattan de temeletg davostier e fan buca sun. Secapescha cun excepziun de gerau Martin che ha puspei ses quitaus cun Luregn. Quel audi a casa e buca denter la gliud!

«Tgei tratgan pomai era ils jasters, sche quei unfiseivel cumpogn lavaga nossa fiasta? E dil reminent: Tgei vul el era capir de — capir della libertad, quei schu-
lori ch' igl ei in!»

Gerau Martin ha plidau e Luregn va per siu fatg. Ni tugn ni marmugn. La tema de quei um e ses buorls muossa la via a casa.

Leusi sil crest forse ch' ei plaidan e contan aunc ditg dils babuns, dils cuolms, della patria che dat libertad, paun e giustia. Quellas caussas lai Luregn buca vegnir endamen. Silpli ils sproposits dil President e surtut las smanatschas digl ugau dils paupers che fan tema sc' ina malsogna.

Era quei Emprem d' uost ei vargaus a Seglias sco dapertut, per Luregn e per ils auters. Leu nua ch' il fiug veva giu sia fueina, termaglian plievgia e sulegl cun tschendra e cotgla. E lu vegnan ils vents vilai sco sbiers e buffan in denter l' auter tut quei ch' ei vanzau della fiasta nazionala.

II. Denter la glied

Toni ei dapi duas jamnas a Turitg. El ha anflau occupaziun en in biro d' ina fatschenta che cumpra e venda maschinas americanas, maschinas electricas de furar e mular.

Tgei duei in stagn buob de Seglias pegliar amauns en in biro a Turitg? Toni dosta sez quella damonda quei ch' el po. El anflass probabel sez buc ina risposta era mo in tec normala e cuntenteivla. Naven dallas otg entochen las dudisch, naven dallas duas entochen las siat sto el seser leu e sriver brevs che la detta vegn tut marvla. Di per di serepeta quei automaticamein.

Toni ei apatics per la glied che camonda e gida, per la lavur e l' entira canera nervusa ch' empleina quella perschun. Nua ei la vivacitad furiosa ch' el demussava en scola? Nua siu temperament polemic ch' ei staus igl origin de differentas uras arrest els tschalers della casa de scola a Seglias? Toni s' abstegn energicamein de talas damondas.

Quei sto esser! Gliez propiest ei fatgs e stat perinaga. Siu bab ei morts. Pieder e Mudestin van aunc a scola. Mumma Rosina sto cuser e barhar per trer vi la famiglia. Toni ei memia loschs per viver vinavon dellas fadigias de sia mumma. El vul

tener sidretg sesez, silmeins quei. Per quei naven cun tut igl auter. Basta ch' el gudogni ton per viver.

Mo in quen: mirar ch' ei tonschi. Il patrun paga 150 francs il meins, la combra cuosta 30, dunsena 110. Resta 10 francs per tuttas eventualitads de quest mund. La luschezia de tener bilanza mintga meins camonda las fiastas.

Ina sonda tegn il patrun l' entira societad dil biro entochen las treis denter stadals. Ils camonds succedan mintga mesura, tic-tac, senza risguard de paus ed uraris. In ver terrorist, negoziant rufinau, gliemaus per tuttas uisas de rampins e garmaschias. La metta de fein fagess buca pli gronda sgarschur a quels luvrers sblihi de quens e pupi.

Toni morda la lieunga. Ei sto esser! Da l' ina tugna il magun. Quescha, ei sto esser! Dallas duas selamentan las canvialas. Nuot, ei sto esser! Dallas treis cala perfin l' engurdientscha dil principal. Procurists, emploiai ed emprendists, in pli staunchel e pass che l' auter, sbattan l' escha e van per lur fatg.

Toni sa buca seretener pli. Treis jamnas, las empremas treis, han empleniu siu cor, e la luschezia de tener in propiest e de sefitgar cun stinadadad de fier ha tratg il sughet sin strunglar. Senza tucclar il tiglier sefiera Toni sin siu letg e derscha ina bova de larmas e singluts sils plumatschs. Las reproschas a sesez suondan sco mislas e tretschas entuorn veta.

Pertgei stas ti cheu e selaias mudergiar de tala maniera? Fuss ei buca stau meglier de suandar ils cussegls dils scolasts ed ir a scola enstagl de scriver giu la detta, de sestrer cun cefras e quens e maschinas? Has ti buca la curascha de far ina fin e turnar a casa?

Turnar a casa? Cheu sereghegian ils propiests cun vehemenza ravgiada, midan la dolor e l' encarschadetgna en nova stinadadad che rispunda, strusch ch' ils davos larmins han bugnau ses egls, loschamein: Na! Jeu vi — jeu vi! Silmeins perinaga.

E sia lavur, lunsch naven de render la dultschezia e satisfacziun della clamada, seruschna atras las jamnas.

*

Sper Toni maglia in Franzos che l' uiara ha sburflau neu suls confins. Maghers e setgs sill' ossa, paupers sc'ina miur-baselgia, eis el leds de saver sepperer cun truffels e rieblas dellas mungias. Toni sesprova de dar triev al Franzos aschi bein scoi va. Quei ei il sulet carstgaun, al qual el rispunda cun in smiul curtesia.

Pertgei ual quel? El fa endamen Luregn: fomentaus sco lez, tschufs sco lez, freda de vinars sco lez. Ed in summa: in pauper giavel de negin, ton sc' ins vesa. Tschei di, l' emprema gada che Franzos e Grischun ein s' entupai sin via, ha Toni snegau a quei vegl enzaconts bluzchers ch' el veva rugau per l' amur Diu, ual per quei ch' il rugadur ferdava de vinars. Ina miserabla conscienza ha lu furau e furau e buca schau ruaus a Toni. Dus dis pli tard va il Franzos per las vias entuorn culla mantiala d' unviern de Toni. Quel tratga: mia mumma vess fatg il medem. Nuot auter.

Schiglioc semuenta Toni buca pass ord casa, ni la sera ni la dumengia, auter che las uras de messa e quellas de gimnastica. Tschei Turitg enconuscha el mo de mirar dalla piazza dell' Universitad anora, pia plitost ils tetgs e la nebla tarladida che zuppenta mintga tgamin.

Cun ditg tulanar rabetscha il Franzos ina sera nies Toni giuaden ellas tschien preits-crap dil marcau. Finamira: ina radunonza politica ella Casa populara. Ils placats dattan de crer: Treis oraturs de treis differentas partidas dueien discussionar la damonda: 7 ni 9 commembers dil cussegl federal? Toni ei Grischun, pia lavagaus baul avunda cun pissiuns politics. Strusch en sala. emblid' el lavur e patrun, quitaus e propiests. Las preits portan tablas e placats cun inscripziuns cotschnas: Soci, legia Marx! Combat al capital. Tgi tschetscha il saung dil luvrer? Ed aunc bia auter. La fuola sestauscha. Mintgin senta ils cumbels dils vischins.

Toni ei jasters per quella societad, e l' atmosfera de quei hardumbel ei jastra tochen dem per in che ha viu pauc auter che las radunonzas de calonda-mars a Seglias. Quels de Seglias drovan buca placats, era buca aultplidaders che sgre-

gnan e ragognan entiras uras, ed aunc bia meins treis oratur per far ora 7 ni 9. Leu fa il President quasi tut deno pagar las taglias.

Igl εμπrem compara, accumpignaus dals tuns dell'Internazionale e d' in halli e hallo della massa. El plaida aunc meglier ed aunc pli ded ault ch' il President de Seglias, e surtut drov' el ils mauns sco de spuentar aviuls. Mintga treis minutas tschallatan undas de bravos vi encunter la tribuna e satiaran las meglieras stentas digl oratur. El plaida della regenza burghesa pluto-capitalistica; de quels tschun a Berna che valan nuot e de tschels dus che valan pauc. Dus depli vessien de dar alla populaziun luvrera la representaziun dueivla. — Il serepeter e far sproposits, ils applaus cronics e las pausas d' inschign han consumau buca meins che sis quarts ura. Per ils dus hosps de tschellas partidas restan curonta minutas. Toni ha udiu inagga e questa sera repetidamein il plaid dil dueivel risguard e della giustia en tuts graus.

Buca las smanatschas digl εμπrem oratur e dils votants della discussiun, smanadas encunter Berna e las ulteriuras bastiuns dil capitalissem, han occupau ils patratgs e las impressiuns de Toni lezza sera. El ha enzatgei auter fatg surstar: La rascha che tacca quella gliend vid la medema petga — il patergar uniform che schendra mo in giavisch, in postulat, mo in vehement. A Seglias han tschien umens il bia tschien tgaus e tschien opiniuns. Cheu han melli umens in tgau, secapescha in gries ed in dir. E co els suondan las parolas da surengiu! Curios, ina forza elementara sedosta dagust anoviars.

Scadin cass pren Toni quella impressiun cun el — silmeins sco legn e patratg pils proxims dis.

*

Per la tiarza gada legia Toni la brev de sia mumma. El tegn il tgau cun omisdus mauns, trai rubaglias traviers il frunt e legia pli e pli plaun:

«Seglias, ils 15 de mars 1941.

Miu car feagl,

Stiarsas ha Gion Rest purtau Tes salids. Ti seigies palids, ha el detg. Fai po adatg de Tia sanadad. Surtut buca spargna davos meisa e lavaga buca Tes egls cun leger memia ditg la sera. Ussa che Ti creschas eis ei de ver quita.

Mudestin ha fatg oz igl examen per la scola reala. Tut ei iu en uorden, schegie ch' el era puspei distracts. El ha stuii gidar a midar nuegl il fumegl d'aug Gieri. Las bransinas han cumpatg dau depli de patertgar ad el ch' ils examens de l'otra damaun. — Pieder fa pulit en scola, sco ils scolasts dian. Mo da miezdi fui el aunc adina per dar la balla. Quei sai jeu buca scumandar aschi ditg ch' el fa per la scola e gida schiglioc era en casa.

Ed ussa aunc ina nova che vegn a surpender Tei: Mardis han ins satrau Luregn. El ei morts giu Reaulta. A dir rusari bunamein negin ch' ei ius deno enzacontas femnas e dus treis vischins. Medemamein suenter bara: tschun sis pèra. Ins vesa ch' il pauper Luregn era plitost entapeis als biars. Gerau Martin ei ius a menar grasha duront la sepultura.

Schiglioc dat ei buca bia novitads. Jeu mon darar giuadora ed audel pauc. Sche Ti tuornas da Pastgas, sas Ti discuorer cun Tes amitgs.

Ed ussa stai cun Diu. Retscheiva da nus tuts ensemen biars e cordials salids,

mumma.»

Luregn ei morts giu Reaulta? El ha pia tuttina buca giu in pantun si Seglias

Toni lai vegnir endamen ils dis de Seglias. Per l'emprema gada combinescha el la sort de Luregn cul quita ch' igl ugau dils paupers, Sur Fidel, suprastonza e biars vischins vevan gia avon onns per el — ni ch' els han mai giu. Luregn era davons. El saveva buca plidar sin vischnaunca, veva buc uffecis

ed era buca praus. Semplamein in carstgaun, desarmaus sin num ed existenza. Esser mo carstgaun, quei tonscha pia buc.

Toni metta d'ina vart la brev e tratga: Igl ei bien sch'ins sa sedustar. A Luregn han ils cumbels muncau e buca mo la pulenta.

El s'occupescha pli e pli savens dils cumbels, pli stedi ch'el lai vegnir endamen Luregn, quels de Seglias e quels de Turitg.

*

Las visetas ella Casa populara, il leger gasettas tut a dubel, enqual discuors culs socis de dunsena han pudiu interessar Toni era en quei ambient dellas buccas largias per la politica. El ei bunamein sfurzaus de s'orientar e de s'instruir dapi ch'ins plaida continuadamein dil Grischun e de lur hurschas miserablas per metter in de Valrein ni in de Zernez el Cussegl pign. «Scandals!» manegian quels de Turitg. E Toni sa buc argumentar il cuntrari. El seturpegia de ses compatriots che setschuffrognan quei ch'els pon avon ch'els surdattan ad in u l'auter las clav della Casa Grischa. Tgei duei el dir? Ch'ils Grischuns han inventau la democrazia, gliez ei notori d'in lag a l'auter. Mo schar scurvanar memia zun il capricorn ni igl um selvadi vegn lu buc en damonda. Toni sa esser caprizius avunda ed era recents dil nausch sch'ei sto esser.

Aschia vegn Toni allerta. El crei a quels che scrivan e pretgan che la giuventetgna stoppi s'interessar dils fatgs publics, ed ei era sedecidius de far il siu.

Toni legia buca pli historias e poesias. Manifests e pamphlets, biografias e compendis politics, quei ei la tratga che vegn lagutida enguord. Quels umens han empalau e reformau, han giu success e suatientscha, han dau fuorma alla veta de lur pievels e partisans. Tgei caussa grondiusa!

La politica embratscha igl entusiassem de Toni cun forza magica, cun sia entira cumparsa luschara. E Toni selai embratschar senza saver che buca mo Eva e sias artavlas han saviu surmenar.

Ina sera suenter in plaid de Grimm, fatgs culla rueida usitada ella Casa populara, semischeiden Toni ed il Franzos den-

ter ina partida luvrers che tuornan a casa per la medema via. La discussiun ei irritada la bial' entschatta. L' aria della Casa populara ha scufflentau il lom de beinenqualin cun fem e calira.

«Nus essan ils pli gronds schuloris che van per las vias. Nus luvrein e semazzein per engarschar enzaconts aczionaris e directurs, furschein fier e furein rodas per polstrar las sutgas de quels che sgroman il gries!»

Quei preludi dat pressapauc direcziun e profil a quei che suonda. Strusch ch' igl emprem ha finiu, ch' in auter zepla las medemas cordas:

«E pertgei vein nus fatg militer — treis e quater e tschun onns? Pertgei? Per che quels dils spaghettis hagian occupaziun, quels metschafadigias ch' ins sa duvrar negliu e per nuot. Nus essan bia memia buns. Quei san ils colonels e cussegliers a Berna bein avunda. Per quei san els concluder mintg' onn milliuns e milliuns per cuors e canuns. E nus suandein ed obedin sco las nuorsas, enstagl de volver il moni!»

In suenter l' auter vegn vid la fuortga: Colonels, capitalists, cussegliers, prers e paders, las duatschien famiglias pussentas, tut traditurs ed enganaders dellas classas giufuns.

Quei ei empriu e sentiu, tratga Toni. In sco l' auter ei perschuadius de vegnir terrorisau dal capital e ses alliai. Quella sort comunabla renta e rascha las retschas, diregia lur malcontentientscha aviartamein encunter ils medems inimitgs, adversaris de tuts ils luvrers.

Toni fa adina parallelas culs dis e culs carstgauns de Seglias, ed adina anfla el ina gronda differenza: Cheu ina massa, ina sort, ina voluntad, in inimitg. Leu quitaus individualisai malgrad la basignusadad generala. Ei para ad el sco sche la munconza de quei e tschei fuss bia pli gitta e nauscha, pli macorta ed engurgnida el marcau denter biars che silla tiara denter paucs. Ni cugliunan pareta, impressiuns e sentiments?

Diltut segirs eis el buc. Luregn dil Tin vul semplamein buc ord il tgau ad el. Luregn sto esser pli ch' in singul.

III. Uniformas

Cun vegn onns tschaffa la patria militara ils biars ch' ein carschi sidretg cun membra duvreivla. Culla scola de recrut entscheiva ina emprova d' uniformar il giuven Svizzer quei che selai, ina emprova de quater meins. Per enqualin dellas muntognas ei quei buca mo igl empren viadi gratuit e sfurzau, mobein era l' emprema caschun de vargar las purteglas dell' atgna val.

Per Toni buc. El ha viu ed udiu ditg avunda il marcau e sias caneras, ses carstgauns cun plaschers e miserias e tut.

Oz fa el in viadi ella Svizzer franzosa, e cun el vegnan duatschien auters, cargai cun valischas e bia marveglias. Ils carrs della viafier seleischnan, empau pli dabot che sur Cuera, atras novas cuntradas: praus e planiras, marcaus cun fabricas e terments tgamins, bials vitgs cun casas e cuorts de pulita beinstonza purila.

Toni sesa en in cantun e mira tut quei niev che fui e sespuenta sper las finiastras dil tren vi. Tschels discuoran quei ch' els pon, fan ils profets e manegian ch' enqual caussa pudessi semidar las proximas 17 jamnas. Els fan in siper l' auter, sco sch' els fussen stai ensemen diesch onns a scola e vegn onns sin gassa. Il Grischun quescha, patratga, mira, sesiemia. El sesenta agens e persuls, schebi ch' el fa il medem viadi sco ils tschintschus della Svizzer tudestga.

La veta de biro cala per in mument. Quei emporta in bien-ton. Meins simpaticas vegnan era las jamnas en caserna buc ad esser. Mo co statti culla febra politica, cul far discussiuns e carplinas? Quei ha Toni fatg il davos temps en detga abundonza, cun gust ed anim carschent. Quei cala. Donn! Mo suenter dat ei puspei caschun de sestrer, forsa ual cullas impressiuns de quei che suonda sco veta nova e nunenconuschenta, che muossa auters carstgauns cun melli ideas e manieras. Quei fa bein a Toni, schegie mo speranza e speculaziun. Gia a Turitg seteneva el mintga di culla consolaziun: La veta entuorn mei semida e sto semidar. Quei volva mes patratgs, dat catsch ed impuls e fa emblidar tut quei gianter ch' jeu stoiel far per sforz dil magun e della buorsa. La politica de mintga di, mo lezza cuntenta, per-

quei ch' ella fa impressiun cun tut sias tschien pintgas aventuras, perquei ch' ella ei malruasseivla e svelta. Tgei contrast cun quei tarladiu semudergiar monoton e senza fantasia en biro, quei continuau combat cugl urari e cullas obligaziuns fixadas e dictadas senza la minima variaziun!

Schilunsch fa Toni tuttavia buca quitaus per quei che vegn, schegie ch' el ha aunc buc udiu biars Hosannas dils recruts en favur della veta militar.

*

Ils freins sgregnan e siaran. Il tren tegn. Ina processiuun de pigns e gronds, grass e manedels banduna ils carrs. In suonda tschel, il tierz va suenter fried e fastitg dil secund. Aschia sevolva quella ligiongia de mats e valischas atras la staziun e las vias dil marcau.

Toni ei persuls. El sesa sin ina sutga el luvratori d' in barbier. Quei schani cul scussal alv ri suten e meina la maschina de tunder naven dal culier si e sur la fontauna-tgau en, entochen ch' ella peglia il frunt blut. Toni mira el spieghel e sto rir, vesend quei iral grisch atras la bera nera. En in quart ura ei il tgau muts e nius sc' in ventrel. Ei quei propi sia cavazza, ni forse ina zetga engulada da notg el terc dil vischin? Basta, ils cavels pon crescher en 17 jamnas aschi bein sco las unglas ed ils dents. Tut che crescha, quei che sa vegnir tundiu e smuttau.

Dus treis umens ein aschi buns e muossan la via per la caserna. Engiu, adina engiu, sco ded ir egl uffiern pendan quellas scalas dil marcau sut. Marveglias, nua quei cala!

Las casas fan migliac, ein bruttas e tschuffas sco ils carschi che sestiaran per las scalas entuorn. Stizuns, ustrias; avon casa affons che fan termagls, affons ch' ein vestgi mo zaco. Sin finiastra tscheu e leu mattauns cun levzas cotschnas e cavelletras sur la schuiala giu. Quei secroda oreifer cullas cordas resti che tonschan davon las finiastras vi e neu.

Cheu munglass Toni star quater meins? Ei dat buc auter.

El resda en ina brev a sia mumma dellas empremas impressiuns tut in denter gl' auter:

«Friburg, ils 13 de fenadur 1943

Cara mumma,

Quei che miu padrin ha giu detg po star: la scola de recrut fa pli bia quitaus che buns patratgs. Scadin cass ei l'entschatta stada macort'aura. Ils corporals greschan naven dalla damaun entochen la sera; ils litinents fan probabel era buca mo exercezis pil cant cecilian. Il comandant, in dil Tessin, ei pli ruasseivels e sedeporta sc' in carstgaun.

Cullas tschaveras sa la cuschina buca segloriar. Jeu haiel adina fom sc' in uors, schegie che las quantitads el tigglier de suppa ein considerablas. Mo tgei triaccas! — Fai aschi bien e tarmetta in toc caschiel ed ina sdrema carnpiertg, silmeins ch' ins hagi de ferdar enzatgei de casa.

Dumengia essan nus stai ella catedrala de s. Clau per tedlar in concert dell'orgla. L'entira cumpignia ha durmiu, entochen ch'igl organist ha scadenau siu ,Urezi' atras la nav. Quei ha buc impediù igl instructor de far in plaid fulminont davart la promptadad absoluta e permanenta dil schuldau svizzer en tuttas situaziuns della veta militar. L'orgla e la catedrala ein gie buca parts de quella veta militar ch' il capitani ha manegiau.

Nus essan mo treis Grischuns en nossa cumpignia: in de Mesauc, in de Sogn Murezi ed jeu. Nus havein anflau in l'auter gia l'emprema sera. Nus essan — sco buns Grischuns — tuts treis terments militarists!

La caserna sesanfla sper la Sarina, giufuns in foss ch' ei pli che macorts. La glied giu cheu ei fetg paupra. La sera ein biars umens stuorns; enqual femna suonda lur exempel. Culla schuldada ein els buc ordvart curteseivels. Els sgiavlan dil militer exact sco della part sura dil marcau. — Tut ensemen dat in maletg d'enqual quartier a Turitg: pupira e sco suletta consolaziun, la malcuntentientscha de mintgadi. Ins drova gnanc empruar de vuler discussionar undreivlamein cun quella glied.

Ussa vi jeu calar. Dumengia hai jeu de far guardia. Lu dat ei puspei peda de scriver.

Stai cun Diu e retscheiva per tuts ensemen biars salids.

Toni.»

Ils dis van cun trer e stuschar. La dictatura dils corporals e dils differents sergents plai mo empau a Toni. Siu esser independent sedosta ton sco el po encunter las bovas de sgregns e camonds. El obedescha exteriuramein, mo sefetga cun cor e perschasiun. Cun repassar enzacontas paginas de quei ch'el scriva mintgaton la sera en in carnet, savein nus endriescher ses patratgs ils pli agens.

«Ils 20 de fenadur 1943

Oz havein nus giu duas uras teoria. Litinent K. ha fatg ina specia de referat davart la disciplina. Resultat de sia scienza: Pil schuldau detti mo ina disciplina pervia della disciplina, q. v. d.: la disciplina seigi la finamira della disciplina. — Jeu sai buca, tgi dils recruts ha capiu quella filosofia de perschuns.»

«Ils 2 d' uost 1943.

Ier sera ha il chor de Bovet cantau per nus avon la caserna. Suentar ha il colonel repetiu quei ch'ins auda per ordinari igl Emprem d' uost. Probabel ha el giu il medem cudisch de scola sco il President de Seglias. Mo ha el aunc plidau enzatgei de Bibracte e pauc de Marignano. Il davos ha el fatg in recent appel a nies anim ed a nossa perschasiun militar. — Tgei duei jeu far cun quei appel, suenter ch'ins ha detg a nus ver vegn gadas en vegn dis che nus valien buc ils fiars dil giavel? Star eri e sperar che silmeins la teoria seigi manegiada bein.»

«Ils 26 d' uost 1943

Oz ha nossa secziun stuii far exerchezis ella Sarina. In recrut ha giu sittau duas nullas. Quei castitg collectiv en fuorma d' in bogn de peis duei esser buns per mussar

de sittar als fegls de Tell. Jeu sun silmeins aschi perschuadius sco tschels recruts.»

«Ils 7 de settember 1943

Miu amitg A. P. ei en ruosna. El ha buca pudiu seretener pli, cura ch' il corporal ha tractau nies lom culla mascra de gas. A. P. ha stuiu star avon la cumpignia cul camond de seturpegiar. Quei ei tup; aschia sa el buca far il congedi grond cun nus auters.»

«Ils 28 de settember 1943

Il menaschi para de vegnir pli normals cul temps. Tgei nezegia quei? Jeu sneghel buca ch' ei seigi necessari d' emprender quei mistregn pil seracass. Nus essan tuts Svizzers cullas medemas obligaziuns. E culs medems dretgs? Gliez ei in' outra damonda. Mo la crusta de quella educaziun, che nus gudin di per di en caserna, ei diraglia. Ella stinschenta igl anim de mintgin che ha buca tarmess a casa siu esser civil cun entelleg e tut. Dat ei ina divisiun della natira humana, per semeglia — sco quei vegn experimentau cheu cun nus — en ina rasada civila-burghesa ed ina rasada militar, aschia che l' emprema fuss dominada dagl agen spért e l' outra exclusivamein d' ina voluntad jastra? Na, quei dat ei buc, schi ditg ch' ins cuarcia buca dun e patratg, olma e sentiment cullas restonzas d' in tschurvi neutralisau. Jeu vi star memez, sche quei plai allas cordas ni buc! Las obligaziuns patrioticas ein buca per lavagar la natira dil carstgaun. Tgi che cape-scha lur cuntegn, drova era buc engular il davos tec libertad ed atgnadad dil singul.»

Ils 20 d' october 1943

En paucs dis astgel jeu votar per l' emprema gada: eleziuns dil cussegl nazional. In sentiment che stat aunc sidretg amiez quei santeri d' apatias tschiendublamein vicendeivlas denter carstgaun ed obligaziun, denter regiment intolerant, absolut e senza risguard, e la promptadad

digl inferiur. Votar! Mia emprema occupaziun ch' ei mo mia e tuttina impurtonta. In radi della libertad civila, in radi plein calira!

En otg dis mein nus a casa. Quei ei franc in retuorn ella primavera dell' atgna existenza e libertad. Jeu sentel quei basegns! Il carstgaun ei buca scaffius per far la maschina che sa buca decider sezza lavur e destin. Tgi che vul tuttina far la massa per veta duronta, quel duei saver sedecider libramein e mo cun atgna voluntad per la veta dil survient tschiec.»

«11s 28 d' o c t o b e r 1943

Jeu tuornel a casa per viver vinavon secund la regla de mia veta. Veta militara ei mo excepziun, schi ditg ch' ins plaida seriusamein della libertad. Quella perschuasiun ha la veta de schuldau dau a mi cun quantitads ch' ins venda nuota schi tgunsch. Jeu engraziel persuenter a tuts quels che han educau mei aschia, malgrad ch' els han duront 17 jamnas buca giu peda de calcular ils resultats de lur instrucziun e d' in tractament cultivaus en fuormas che la democrazia drova buca per viver senza quitaus. La scua de fier, che schubregia la personalitad dil singul ord la caserna svizzera, fa buca buns burgheis.»

Toni sa buca sereconciliar, nundir simpatisar cul sistem de sfurzar l' obedienscha dil schuldau cun nuot auter che cun in' autoritad absoluta dil superiur. Quei sistem ei caducs, perquei ch' el ignorescha ils pli elementars risguards d' in carstgaun per l' auter; el sefida buca de sesez, perquei ch' el desista de perschuaader il subordinau della valur de biaras stentas; ed el ei particularmein zanistraus, perquei ch' el vertescha buca stel respect della personalitad. Autoritad senza funs human, senza tschurvi e saun giudezi, pretenda obedienscha senza raschun. Pertgei duessen ils mieds d' instrucziun ed educaziun, applicai per tontas e tontas generaziuns de nosssa giuventetgna, pertgei duessen els buca stgisar per l' instrucziun militara? Cassar la supremaziun della sauna raschun, gliez ei perdetga infallibla

della tirannia. Ed ils carstgauns, ch'ei prompts e habels de tirannisar ils auters cun uniforma, portan il tiran era sut la camischa civila.

Toni ei pia vegnius ord las marveglias. Melli gadas ha el garegiau il mument de saver fugir per adina ord garnischun, buca pervia dellas stentas fisicas. Gliez fuss stau traplas. Denton paralisar il spért, schar terrorisar l'atgna libra voluntad, quei ei ina sgarscheivla tortura.

Inaga ha el resumau ses patratgs en ina corrispondenza per il «Quotidian». La redacziun ha refusau la lavur culla remarka: «Nosa gasetta ei buc in organ socialist.» Toni sa era buca novas ch'el seigi in socialist, nun che quei fussi il num pil carstgaun che renviescha il buccari en tuttas sias fuormas privatas ed officialas.

Il principal ei ch'era quei toc veta ha priu ina fin. La fin ei la benedicziun de tut malemperneivel. Aschia sa Toni turnar a casa, deponer buis e turnister e tut igl interess pils davos quarter meins.

El resda buca bia de sias impressiuns, ni als ses ni ad auters. Valer per socialist, gliez ei forsa ina resca a Seglias. Per quei eis ei meglier de quescher e schar esser quei ch'ei vargau.

Tonpli astga el selegrar de sia lavur futura. Duront la scola de recrut ha el cattau la piazza de cau della posta a Seglias. La veta semida savens. Quei plai a Toni, cunzun suenter la dimora els casets de Turitg e Friburg.

IV. Las portas sesarvan

Toni entra el tempel de cuntentientscha sereina. Sia lavur plai e semeglia cuort. Dasperas sa el esser gideivels agl aug Gieri che basegna in bien agid.

Sia mumma ei leda che Toni ha quitau dils frars. Sera per sera mira el ch'els emprendien, ha pazienza de gidar e declarar quei e tschei. La veta de famiglia sgarglienta il glatsch che veva surtratg sia vivacità e siu interess pil concarstgaun. Sco sch'el fuss seruschnaus ord tauna per star a sulegl amiez lá

veta. El sa semover e sevolver scoi para e plai ad el, respira cun bratscha aviarta l'aria frestga d'ina generusa libertad en tuts graus.

*

Da Buania vegn Toni Capitani de mats. Il president de vischnaunca, lu Sur Carli, il niev Augsegner de Seglias, la par-sura dell'uniun de mattauns, in gerau suenter l'auter, tut che fa enclins e gratulaziuns spir compliments al Capitani, culla spe-ronza ch'el laschi vegnir endamen els e lur uffecis cun ina dega salva da perdanonza. Cul Capitani de mats hai num setrer scoi s'auda, e cun Toni surtut.

Dasperas lai beinenqual mumma, premurada per differents interess de lur feglias, saver il Capitani che sia cumparsa seigi sco fatga per cumandar la Cumpignia e ch'ei fagessi zun grond plascher de cun caschun astgar dar in bien puschegn ad el. Ils compliments plovon sco giu da tschiel.

Toni semett' en da curascha. El crei de saver realisar ina partida giavischs per bien e pro della vischnaunca ual entras la Cumpignia de mats.

Gia miez fevrer concludan ils mats de fundar ina biblioteca per lur diever e per l'instrucziun dils vischins. Entuorn Pas-tgas pladescha el advocat Lutz per ina retscha referats instruc-tivs davart l'organisaziun de nossa democrazia. Per l'auter onn vul el arranschar ina sera romontscha cun agid de dus poets e dil chor viril; el vul schar far cumedia; in referat de President Caviezel duei fullar via al patratg d'ina atgna cassa de spargn ed imprest.

Aschia pressapauc buglian plans ed ideas el cor d'ina vo-luntad energica e malpazienta.

Giufuns quella bunaveglia lavura la perschuasiun ideala ch'el hagi sco mintga carstgaun l'obligaziun de far il siu per promover l'instrucziun digl um cumin e dil pievel insumma. Pur ni mistergner, pur ni luvrer, in e scadin drova, sper il dumi-gnar schalun, splauna e marti, ina buna mesira independenza personala per saver giudicar la politica en siu senn original sco quitaun pil beinstar general, per saver sedustar senza agid jester

pils basegns dell' atgna famiglia. Insumma: per esser in um e buc in fumegl de tuts.

Toni crei che las portas dil success sesarvien cuninaga, ch' ils carstgauns beneventien siu entusiassem e rispundien cun bravos d' engrazieivladad cuzzonta. Daco buc? Mintgin vegn gie a capir che quei daventa per regress cumin. Tgi less lavar quei catsch d' in idealissem vescal e curaschus?

Stratga sin stratga vegn Toni engaschus ella suprastonza cantonala della giuventetgna catolica, en ina commissiun per las scolas de perfecziun purila, ella dertgira circuitala ed el comite circuital della partida populara. Dasperas fa el il correspondent permanent de treis gasettas, fa referats per vitgs ed uclauns entuorn e lavura sc' in tgaun.

En ina brev al directur della casa per giuvens catolics a Turitg, nua ch' el veva giu dunsena pli baul, confessa Toni sia midada:

«Seglias, ils 21 d' avrel 1945.

Preziau signur directur,

Dus onns han stgisau per prender gronda distanza da lezzas uras a Turitg. Jeu enonuschel strusch memez pli. Lu fitgaus, senza calira ed entusiassem per la lavur de mintgadi, haiel jeu cargau mia catla il davos temps cun occupaziuns de tuttas uisas.

Quei ch' il temps lubescha sededicheschel jeu a nossa giuventetgna, als quitaus de nies pievel insumma ed a nossa partida particularmein. Primavera dat ei elecziuns che vulan esser preparadas ad uras. Nos menaders ed era ils redactors de nossas gasettas dattan curascha ed han quita che nus giuvens sappien prender activamein art e part della politica sco buna scola per la veta.

Aschia fui il temps cun nus e tut. Jeu selaschel purtar sin sias alas dalla speronza de saver continuar quella via senza sposs. Pro Deo et patria! Pli tard depli.

Cun biars salids,

Toni Casti.»

Pilver, Toni unfrescha siu temps e siu slontsch entir allas organisaziuns de sia confidanza, en vischnaunca ed ordeifer. El crei de haver cattau lavur e pensum ideal per veta duronta, tonpli ch' el entaupa dapertut capientscha per sias ideas, fatschas rientas e mussaments de viva simpatia dil fumegl entochen sisum la scala de presidents e honors.

En siu scartiram anflein nus in ton notizias e remarclas de ses referats:

«Referat a S. pervia della lescha en favur della protecziun dellas famiglias. 85 umens e mats.»

«Referat a R. concernent la nova lescha de taglia. La resistenza dils purs encunter quei project malpreparau e riscus ei stagna e recenta. — 60 umens e giuvens.»

«Referat a C. Tema: Situaziun della pressa catolica. Da differentas varts critica furiusa de nos agens organs. Ca. 120 mats dell' entira vallada. Varga in tozzel perfin orda Vrin.»

Quels pupials laian registrar varga 15 referats el decuors d' in unviern. Il tema della pressa serepeta treis gadas; schiglioc varieschan ils temas tenor l' actualitad dellas discussiuns politicas dil Cantun, las votaziuns ed elecziuns. Entgins plaidan dell' instrucziun burgheisa generala, dus dil program social-economic della partida populara ed in della clamada sociala de nos spirituals.

Toni constatescha adina il spért critic ni silmeins sceptic de ses auditurs. Um per um stattan els leu, miran cun pauc entusiassem, mo teidlan mintga plaid. El seregorda de ses temps a Turitg. Co buglievan quellas roschas de pissiun ed alteraziun!

Il carstgaun, che nescha e crescha en zonas stretgas, ch' ei rentaus per veta duronta vid la lavur e mo vida quella, quei carstgaun fa secapescha buca tanients smanis atras la veta. Sia reacziun ei plauna e pli ponderada, beinduras stinada. Cun sia educaziun, sia lavur, siu ambient, cun in plaid: en siu mund ein outras fuormas buca pusseivlas.

Sche Toni enconuscha empau sesez, enconuscha el era la natira de quels carstgauns. Lur rispostas freidas e malulivas

san buca stermentar el, tonpli ch' els ein silmeins giufuns lur cor leds e cuntents sch' enzatgi s' empatscha de lur interess e qui-taus. Ins sto mo plidar denter il singul. Lu rocla quei confess neunavon cun ina detschartadad ualti sincera ed entelgeivla. La preschientscha de biars renda disfidonts quei um, mo buca nun-engrazieivels. Quei tratga e crei Toni. Las stentas ein pia buca vanas.

*

Sondas e dumengias ei Toni il bia naven de casa. El tuorna staunchels e savens malidis. Quei fa admonir mumma Rosina:

«Ussa stai tuttina a casa ina dumengia. Negin carstgaun pretenda che Ti mondies ad in ir. Lai era far ils auters enzatgei. E tgi sa grau a ti per ton barhar?»

Per l' emprema gada dat Toni anavos de vilau a sia mumma:

«Quei ei mia caussa! Jeu hai nuota de dumandar, sch' enzatgi sappi grau ni buc, schiditg ch' ei para a mi necessari de tener mias empermischuns. La cumadeivladad dils auters ei nuota stgisa per rentar mei!»

L' egliada nauscha, che accumpogna in giap recent, fa mal a mia mumma. Rosina less gie mo medegar la stauncladad irritada de siu feagl cun buontad, igl étg d' ina experienza madira della veta. Cun tat de Toni vevan ei giu las medemas fetgas da giuven — e pli tard la crusch d' in um sfraccau e persul. Denton, ina mumma sa quescher, perfin sch' ella ha raschun, cura ch' ella crei de far mal a siu affon cun storscher e curreger sia natira.

La sera s' empatscha Toni sapocu pli de ses frars e dils qui-taus en casa. Rosina ei persula sco suenter la mort de Sep Muedest. Toni ha de leger entochen viaden ella notg, ni ch' el scriva referats ed artechels per las gasettas.

El daventa pli e pli malidis; sia energia de luvrar catscha sien e ruaus; sia curtesia pura ed emperneivla dil davos temps vegn pli e pli malsanetscha. El sa bein avunda, co sia mumma pitescha, e senta sez sia dolor. In' outra voluntad ei denton aschi ferma, ch' ils risguards de famiglia ston ceder. De natira ed ori-

gin products d' in idealissem admirabel, prendan sias stentas plaunet fuormas fanaticas. El vesa mo sia finamira, senta mo ses agens patratgs e buc il flad e la spatla dil concarstgaun.

Co quei carstgaun, che ha da giuven ensi garegiau il stedi midar culissas, las pintgas aventuras d' ina veta impulsiva, semida sez sc' in tschiel denter sulegl e stemprau. En sia calculaziun ha in factur giu pign cuoz: la simpatia pils enclins dils cars-tgauns che san insumma far enclins.

V. Carstgauns s' entaupan

(Alcide De Gasperi als purs de San Giovanni in Fiore:
«Nies mund ha memia bia cristianissem della teoria e maungla il cristianissem dell' ovra sociala.»)

Dapi onns ed onns cuntscha e lava mumma Rosina igl uorden dils treis frars Camon. Treis schanis che van strusch denter la gliעד. Hasper va la stad ad alp, Duri fa monas sur onn e Sep ch' ei empau malsanetschs, va buca vegn pass naven da lur baracca. In sco l' auter untgescha ils vischins nua ch' ei selai.

«Jeu haiel plidau cun Sur Carli pervia ded els. El pudessi far inaga ina viseta e mirar ch' els mondien silmeins a far Pas-tgas. Varga dudisch onns van els buca pli en baselgia.»

Rosina, che fa bia dil bien pils frars Camon, selamenta meinsvart siper Toni che negin carstgaun hagi quitau ded els.

«Tgei ha Sur Carli rispundiu?»

«Pauc. El hagi gnanc bia marveglias de sestrer cun gliעד buca dil tut normala. President Camiu hagi scussegliau ad el pli ch' ina gada de piarder siu custeivel temps per quei cass che hagi occupau la suprastonza tozzels gadas.»

Buca bia marveglias? Toni sescaulda.

«Schia! Ils Camon dueian buca svanir sco Luregn ei svanius! Tgei tratga Sur Carli atgnamein, e tgei conscienza ha la gliעד entuorn el?»

La sensibladad d' ina natira stauncla scuviera tutenina patratgs che Toni ha zuppau dapi entgins meins sut las alas d' ina activitad senza mesira. Il secuntener de differentes signurs en

vischnaunca ei staus il davos temps cun pliras caschuns ualti suspectus. Els han profitau tscheu e leu mo dell' indifferentadad de Toni pil trafficar dils concarstgauns, de sias absenzas ni magari de siu idealissem pli che tschocs.

Gia il temps che Toni era Capitani de mats ha President Camiu fatg enqual furberia cun el: Inaga ha el scumandau alla Cumpignia de mats de far teater, culla stgisa ch' ils plantschius della scola vegnien scarpai ora scochemai; Sur Fidel ha lu dau la benedicziun a quellas ordras, essend ch' el astgava buc opponer cun in plaid al President. Cumedias dettien caschun alla giuventetgna de levsenn de far puccau, e. a. v. In' autraga ha il tutpussent de Seglias torpedau il project d' introducir la scola della sera. Secapescha mo ella famiglia de ses discipels ils pli fidai duei el haver detg ils plaids:

«Dei adatg de quei rivoluzionari! Jeu sai per franc ch' el ei vegnius numnaus in socialist da nossa gasetta pervia d' in artechel encunter il militer; quei ha il redactur dau per scret a mi. Toni ei staus giu Turitg a scola e less bubrentar nus cullas brodas della Casa populara; leu ha el empriu de criticar tut, de derscher measas e sutgas culs peis ensi. El vess mustgas de far midadas ualti radicalas en vischnaunca. La Cumpignia de mats ei siu meglier instrument. — E dil reminent, tgei duvrein nus scolas della sera? Quei scheva gia Mistral Gioder, e gliez era in um cun bia reputaziun: Scholar aschi pauc sco pusseivel la schenta della via; schiglioc vegn ella garmadia e nossas sutgas entscheivan a sederscher. E Gioder ha giu raschun; igl ei nuota tup de tener tuppa la bargada, silmeins per tgi che stat alla testa, seigi della vischnaunca, dil Cumin ni dil Cantun. Mo cartei!»

A Sur Fidel veva President Camiu giu mess si cavester empau en uorden, ed ussa ha el cumpatg giu la medema buontad enviars Sur Carli.

Toni va peiapei giu Ruz per tschintschar cun in dils Camon. Mo Sep ei a casa.

«Buna sera!»

«Sera!» gnugna Sep, al qual la barba cuarcla bunamein l'entira fatscha deno bucca ed egls. Ina cavellera grisch-melna zupenta ureglias e culiez.

Sep sesa sper fueina e fa stialas. El mira strusch sin Toni.
«Tgei vul?»

«Buca massa. Tscheu dua pèra caultschas che mumma ha cuntschau.»

«Nua ein Hasper e Duri?»

«Sai buc!»

«Teidla. Ei Sur Carli buca staus cheu ils davos dis?»

Strusch udiu quella damonda, che Sep pren siu fest enta-
maun e scadeina ina giu per la platta de fiug:

«Tschontscha buca de prers en cheu! Saffermust! Dudisch
onns ei buc ina rassa nera stada en canossa, ni Sur Fidel ni Sur
Carli!

Cura che Duri ei sedisgraziaus vein nus clamau il prer. Bu-
ca perpeis! Suenten la mort della dunna de Hasper ha el giu
marveglias in quex de nus. Jeu hai giu dumandau sia sora de
cuntschar e lavar per nus, demai che nus vevan buca femna en
casa. Spir stgisas e buc ina buna!

Quei ha stgisau. Nus essan mai i a messa pli ed era mai
fatg Pastgas!

La gliעד sa ruschanar tgei ch' ella vul: Nus mein buca pli
en baselgia! Ni la suprastanza ni il prer han marveglias de nus,
e cuorer cuoran els tudi en baselgia. Sche dueian els star nua
ch' igl ei pli schuber. Basta ch' els vegnien buca perpeis!»

Sep tut buffa dell' irritaziun. El zoppegia da stiv' en e tuor-
na cul Cudisch dils sogns Evangelis:

«Mira cheu, quei ei avunda per nus. Sch' ils prers vivessen
tenor quei che stat en cheu e tenor lur priedis, lu fussen nus bu-
ca parlens els egls de mintgin — e lu massen nus probabel era
en baselgia sco pli baul!»

El braunca il Cudisch sco sch' el vess de tener in scazi ch'
ins less engular.

Toni sa avunda. El stat sin peis, mira entuorn en cuschina
e va. —

«Quei ei buca carstgauns! E tgi che lai viver in auter de
tala maniera, lez sto ver ina curiosa conscienza. Jeu mondel
aunc quasera en casa-pervenda. Lu lein nus mirar, tgi che Sur
Carli quenta per ses parochians!»

Rosina sa coi stat. Tuttina less ella evitar l' uiara cugl Augsegner. Toni ded oz ha franc buca mesira sch' el entscheiva.

«Fai buca memia zun, Toni. La finfinala eis ei en casa-pervenda, e gliez ei buc in' uustria.»

Toni auda nuot. Tric-trac camina el sur cadruvi ed en casa-pervenda, rumpa bunamein la corda della bransina e tementa la sora digl Augsegner cun in sgarscheivel recent:

«Nua ei Sur Carli?»

«Mo vegni, mo vegni. Lez ei cheu. Mo vegni!»

Toni salida e survegn risposta plein reverenzas e beinvegnis.

«Han els peda duas minutas?»

«Strusch. Jeu sundel ual vid il studegiar priedi per dumengia. E Mattiu tschun ei nuota levs. — Fuss ei buca pusseivel de vegnir quasera suenter rusari?»

«Bien pia. Ludaus seigi Jesus Cristus.»

«Semper seigi ludaus.»

*

Toni spetga vess. El ha buca ruaus, ei irritaus entochen giufuns sia olma e garegia in stemprau che duei lavar giud via sia malruasseivladad. Luregn e frars Camon, las conspiraziuns dils davos meins, quei ei tut pli ch' in cass casual.

President Camiu, che ha sia veta profitau della partida populara e che vala pigl entir Cumin ed era el Cussegl grond sco in exponent de quella partida, el vesa mo Toni sco giuven concurrent personal e buca sco in nizeivel partisan d' ina caussa comunabla. Questiu ei buca: midada dil sistem vegl, depli lavur efectiva pil pievel ni buc, biaronz: Po il vegl mender vertir il menaschi d' ina generaziun empau differenta, de singuls che han aunc il grond avantatg de tutta giuventetgna, quei ei la fatscha sincera, character senza speculaziun egoistica, singuls senza interess personals e plein veta era pil proxim e per tuts?

Pli mal che quella malsogna de tuts temps fa l' ugadia che tegn Sur Carli, il spiritual, e che ha gia teniu Sur Fidel a mistregn d' ina maniera de pastoraziun che banduna tscheu e leu

il s. Evangeli, pia era lur propria clamada. Munconza de cura-scha, d' energia, de format intellectual? Po esser. Tut quei sa denton buca decider la damonda pil spiritual: Carstgaun ni clamada, carstgaun ni camond dil Segner? La missiun ei precisa, nunvariabla e valeivla per mintgin e per tuts ils temps. A sia realisaziun san risguards e temas enviers ils carstgauns mai opponer cun success. L' emprema gada che quei daventa, recloma igl uffeci culla vusch della conscienza e dellas empremas obligaziuns. Il spiritual ha ded obedir al plaid de Diu sco nus tuts, e suren vegn la responsablada sco exempel amiez ils carstgauns. Sch' el disdescha, lu fai brin lunsch entuorn.

Stai! Ei dat las otg. Toni haveva entschiet a sesiemiari. El pren e va dad esch ora sc' in suffel. Puspei scalina la bransina cun dus turnighels. La fumitgasa arva e lai entrar Toni.

«Ludaus seigi Jesus Kristus.»

«Semper seigi ludaus.»

Toni freda l' aura, sco ch' el catta adagur President Camiu en stiva davos meisa: Sur Carli ha buca giu peda oz suentermiezdi, per quei ch' el ha, sminond ils quitaus de Toni, vuliu far la segira e clamar en agid il President.

«Buna sera.»

«Stgavo!» fa President Camiu cun curtesia simulada.

Sur Carli fa giu nas, tonscha vi e neu las sutgas, trai per la cozza, sbassa la cazzola, tucca sche la pegna seigi caulda e fa autras biaras semenadas de confusiun e nervusada. Pli calmas ein las remarcas malignas dil President.

«Ti eis pigiuraus il davos temps, Toni. Has tanien de far, ni tgei? Quei fa staunchel, ni buc, quei cuorer per las pitgognas entuorn cun referats ed autras stentas? Jeu capeschel fetg bein. Mes giuvens onns haiel jeu fatg il medem. E lu scriver notgs en e notgs ora per las gasettas — sessiuns de dertgira e melli quitaus vi e neu»

Toni interrompa quei raschioni ch' ei sco fatgs per dar fiug al dinamit:

«Augsegner, jeu sun vegnius per plidar cun Els. Jeu supponel ch' il President sesi cheu per Lur agen giavisch, aschia ch' jeu astgel discuorer era en sia preschientscha.»

«Secapescha, fa bien, Toni!» applaundescha la malsegirtad de Sur Carli, ch'ei cuntents de saver dustar il cametg cun in scut en uorden: President Camiu.

Toni sepren ensemen. Ins vesa, co el sescogna internamein cun siu temperament e cun sia calira vilada.

«Mia mumma ei cumpatg stada cheu pliras gadas per supplicar Els de ver quitau dils frars Camon. Sco jeu haiel udiu oz, ein las stgisas enviars mia mumma propi stadas Lur veglia seriusa. Astgel jeu forsa saver, tgei motivs che han impediù Els de far dus pass giu Ruz?»

Sur Carli sto tuoscher repetidamein. Treis presas e treis sgnuffladas el fazalet, lu seruschna ina mesa risposta neunavon sc'ina rauna temeletga sil tumbin:

«Aschia, gie — ils frars Camon. Pilver, Vossa mumma ha giu tschintschau enzatgei de quei. Jeu seregordel. Quei ei aschia: Sco ins auda vulan quels treis saver nuot ni d'ir en baselgia ni digl Augsegner. Maneivels dueian els era buc esser. E pigl auter haiel jeu continuau la pratica de Sur Fidel — Dieus hagi si' olma! Ni buc, signur President?»

Lez ei paregiaus sc' in plum ella canna dil fisi:

«Ual aschia. Tgi less era pretender digl Augsegner ch'el res-chi fridas e sgiavels? Ti Toni enconuschas cumpatg struschamein l'aria de Ruz!»

Toni semeina demonstrativamein enviars igl Augsegner per mussar, de tgi ch'el spetgi sclariment e risposta.

«Ei quei tuttas raschuns?»

Sur Carli mira siper Camiu. El senta ch'el ei ellas stretgas scoi s'auda e spera l'intervenziun dil President. Buc adumbatten.

«Toni, plaunet sminel jeu Tes intents. Danunder has Ti il dretg de far damondas agl Augsegner? Ti eis bein buca responsabels per la pastoraziun, ni tgei? Lubeschas Ti forsa era a mingin de catschar il nas en Tes fatgs?»

Quei stgisa perinaga. Toni entscheiva a semuentar sin sia sutga, mira tut agraden siper Camiu e di senza retenientscha:

«President, fagei tgei damondas ch'ei para e plai a Vus. Ei dat franc aunc caschuns avunda. Mo cheu plaidel jeu cun Sur

Carli e buca cun Vus. E sch'jeu damondel el gie ni na, lu daven-
ta quei buca cun malart, mobein per forza saver sediscuorer
pervia d'ina caussa che sto ed astga interessar mei ton sc' in
auter!»

E siper Sur Carli ina davosa damonda:

«Han Els el senn d'ughegiar il proxim temps quella viseta,
refretga d' in Augsegner u l' auter varga dudisch onns, ni an-
flan Els vinavon che quei seigi buca necessari?»

Sur Carli sa bein avunda, ch' el ei accusaus cheu e ligiaus
leu. Sia voluntad tonscha buca per sedecider.

«Lein mirar —»

«Bien pia, lein mirar!» di Toni cun in salid scoi descha en
casa-pervenda.

Sur Carli sesa sco sturnius. President Camiu buc. Lez da-
mogna vinavon l' energia zaclina d' in umet che tema sco fiug
mintga cussegl e mintga sgregn dil pugnier de Seglias.

«Han Els viu, co quei giuvenaster empruass bugen de far
il garmadi? Respect ha el buca per tschun raps, ni d' in Augse-
gner ni d' in President. In cumplet socialist, quei haiel jeu udiu
era d' outras varts. Ideas sc' in cavagl, pli zanistradas e gagliar-
das che bunas, less el far igl apiestel ed amitg della paupra
glieud.

Cheu tier nus ha mintgin giu de viver sch'el ei buca staus
memia cumadeivels de seriscuder, e quei senza ch' in toc re-
voluzionari malmadir siglienti empaglia gries e manedel!

La glieud giuvna ei tschocca e suonda quei cumpogn cun
simpatia fanatica. Jeu gnanc ughegiel de ballucar enzatgei pu-
blicamein en quels graus — patratgien, gnanc jeu! Mo la puorla
nera ei daditg semtgada sut il crap en. Jeu haiel procurau che
Toni anfli tiarms zacu. Nos redacturs ein orientai; buc in arte-
chel, era in stel aggressivs, vegn acceptaus pli. Era ils organs
della partida ein visai. Ils vegls ein perschuadi quasi tuts ch' ins
stoppi — per amur della pasch e digl uorden in summa — far
calar Toni cun sias sbabas socialas, cullas qualas el ha bugnau
ils egls a biars.

Stettien russeivels Augsegner. Ei vala buca la peina de
s' inquietar!»

President Camiu less calmar la conscienza confusa de sia unfrenda. Sur Carli fa buca pap. Forsa ha el gnanc udiu il rapport dil President, aschi profundamein eis el ruclus el starmugl de reproschas a sesez, de temas e risguards sin tuttas varts. La snavur ed il remiers de sia negligentscha ni aulzan ni sveglian sia voluntad. El ni s' avonza ni tschessa. Zaco traian las obligaziuns della clamada — la ballontscha tegnan la munconza de perschuasiun e surtut plaid e camond de President Camiu.

Quei seser sc' in rentau vilenta il President che resca de stuer schar mitschar l' obedientscha de Sur Carli. El sa per biadubla experienza, tgei ch' ei munta per in politicher ambizius de saver sesurvire dil spiritual en vischnaunca. Bunas relaziuns en casa-pervenda dattan dubel dies a sia posizium era enteifer la partida populara. E sco instrument personal eis el buca meins adattaus. Giud la bucca d' in Augsegner crei la gliud bia pli bugen ils plaids d' in pign despot. Quei ei il quen de Camiu.

La conscienza? Ha, President Camiu ha ina conscienza elastica che selai storscher sc' ina torta bletscha. La politica ei igl art dil cuntenschibel, ha Camiu legiu enzanua. Sche quei va la pils titans, lu buca meins per el.

L' impurtonza de mintga politicher mediocher ei proporzionala a sia imaginaziun ed allas fleivlezijs dils concurrents, silmeins ton scoi drova per cuschentiar l' atgna ambizium. De quella ortgadad pussenta, che dominescha la politica entira, seprofitescha Camiu d' onn enneu e vinavon.

President Camiu ha giu peda de reflectar e calcular, entochen che Sur Carli ei serevegnius in techet. Lu tauscha el danovamein il schlegn per far la segira:

«Els san sefidar de mei sco entochen dacheu, gnanc tgisà. Cun treis Augsegners haiel jeu collaborau a Seglias per la cuntentientscha de tuts. Els han sez udiu, co Sur Fidel ha engraziu a mi sin pugn de mort. Jeu haiel empermess ad el de vinavon ver quitaun pils basegns della casa-pervenda e della pleiv insumma. Miu plaid vala!»

Camiu fementa intensivamein ils patratgs malregulai de Sur Carli e va lu per siu fatg, senza ch' el vessi udiu ni plaid ni salid.

«Quel fui nuota schi tgunsch ord il caset!» selegra il President pli segirs che zacu, mond ord casa-pervenda — sco adina da bargia ora che mo la glina ed ils gats dils vischins vesien el.

*

Plein fetgas entaupa Rosina siu feagl. Ha el pudiu tener a mistregn il catsch de sia natira burasclusa? Ni ha el forse sittau cun cametgs, sco quei ch' el ha fatg beinduras il davos temps?»

El tuorna pli calms che quei che sia mumma ha astgau sminar. Mo tuttina palids e trumpaus.

«Paupra caussa! Sur Carli ei dil taliter ellas grefflas de President Camiu. El ha gnanc stel energia per mitschar e per risponder cun atgnas decisiuns. Ils calcogns de Camiu meinan la scarsola, probabel zanua encunter in mir»

Gnanc umbriva de pissiun ni gretta. Toni ha mo viu ed udiu quei ch' el saveva e buc ina solia sorpresa che savess irritar el suren. Il vegl stgisa.

Dat ei enzatgei mender per la pleiv e per l' autoritad dil spiritual che sch' el selai degradar sco vischander de singuls, senza il risguard dueivel de sia suletta lavur ed obligaziun per tuts? Far patg cun persunas e partidas ei per in Augsegner ton pli davondavos, che quels che vonzan piardan la confidanza e s' organiseschan — senza saver in de l' auter — el suspect ed ella malcuntentientscha. Il respect va per part alla malura, biars vengnan temeletgs e stinai. Las consequenzas ein mendras, bia mendras che la raschun sezza.

Vess ei dau in cass Luregn, in cass Camon e zaconts auters, sch' ils Augsegners de Seglias vessen pudiu refusar la pussonza de President Camiu? Sche silmeins els vessen giu la curascha de dar culs pugns sin meisa? Probabel buc. Ei ha buca mo muncau l' energia, la bunaveglia. Quei che vess stuflu supprimer l' influenza de Camiu: la premura absoluta, e sch' ei vess stuiiu esser ina premura fanatica, d' ademplir ils duers, era ils duers socials e quels oravontut. Quella perschasiun ha muncau. Schiglioc vess Camiu stuiiu ceder. Encunter la voluntad, la cardientscha enten ina sontga obligaziun pon ni mirs ni carstgauns sefitgar.

Quei ei l'emprema catastrofa dils scumbegls socials: Igl ignorar la sort dils paupers. La nuncapientscha pigl inferiur sco carstgaun, mo sco carstgaun e frar, ei la menda ch' infectescha la veta sociala d' in pievel. La fom fa buca pitir ton quels ell'umbriva sco la ferdaglia ch' ils concarstgauns malraschuneivels buffan en fatscha ad els. Igl emprem sepresenta il problem human, nies quitau, nossa carezia in per l' auter, lu la damonda sociala-economica. Igl emprem il cor, lu il magun.

Toni sesa en cuschina davos meisa, fa melli patratgs. La veta, e cun ella mintga fatg, era il pli manedel, tut ha ina seriusedad che perduna nuot. La veta ei bein buc ina cumedia. Ni tgei? Ina cumedia pils ins ed in uffiern pils auters? Ei para bu-namein.

Adina puspei quei patratg. El ha viu a Turitg, els mauns de tgi ch' ils luvrers, quels suten insumma han deponiu lur interess. Ed ils singuls cass, schegie singuls e zuppai en in vitget, fan exact la medema tschera. Ei dat semplamein carstgauns e tonts e tonts, nua ch' ins mira, che sefidan d' in agid falliu ni che se-despereschon senza agid. Nua ei la calira della carezia proximala? Ils carstgauns plaidan bia de quella carezia, pretgan e scrivan quei ch' il pupi tegn, forsa memia bia. Mo els arvan buca las cuviartas dil sogn Evangeli. Leu stat ei scret tut quei che nies cor stuess cuntener, tut quei che stuess empalar nies pass e direger nies maun.

Igl intern de Toni serebalza. Tut ei teater, in teater infernal! Ils carstgauns, ils gronds cun trumbettas e fanfaras, tut che plaida de progress socials, d' agids e subvenziuns, d' assecuranzas e succuors davon e davos. Pupi e parlahanzas! Ils paupers audan quels priedis, fan speronzas e speran adumbatten, schiditg ch' ins sa, cul sogn Evangeli entamaun, schar engaldir era mo in munclus.

«Va a letg, Toni!» roga sia mumma. «Ti eis staunchels ed has de basegns de ruassar.»

Tgei carezia, la carezia d' ina mumma! Toni senta sia forza, era las uras ch' el petga e sbatta senza retegn. Da sia mumma ha el buca mo il nas e la detta satella, mobein era il cor, il sentiment sensibel per la veta odentuorn. Da sia mumma ha el

era empriu da giuven ensi, co in bien carstgaun ha de tractar siu frar e vischin. Toni patratga savens: Co fagess mumma quei; tgei schess mumma en miu stagl? Sia mumma ei mesira e muos-savia. El resda mai enzatgei e confessa buc in plaid en quels graus, schegie ch' el sa e senta che sia mumma pitescha, ch' ella garegiass in plaid aviert e migeivel.

Toni pren e va a letg pli baul ch' il solit. El lai valer ch' el seigi staunchels. Empau il fantisar, empau il setrumpar culs carstgauns, empau la lavur stentusa dils davos meins — na, dils davos onns. Quella cuorsa cun ina perschasiun plein preschas e furtinas, quella fom per melli caussas jastras, quei tut ha ruis sia possa pli che quei ch' el crei.

Curals de suadetsch bognan frunt e plumatsch. Mo sche la sien vegness per clauder ils egls e per quietar tut quei che mu-lesta siu ruaus.

Rosina ei on stiva e fa oraziun sper il maletg della Sontga Famiglia.

VI. Silmeins in pusalau

Ina brev de Sur Antieni? Toni selegra. Siu cusseglader, in sc' in bab, ha meins ora schau udir nuot pli.

Toni scarpa la cuviarta, mira aunc inaga la scartira dell' adressa e rasa la brev sin meisa.

«Prada, ils 28 d' avrel 1947.

Car Toni,

Dapi quater meins essan nus separai. Quei vul dir: mes patratgs ein savens giu Seglias. Cunzun las davosas jam-nas. Perquei scrivel jeu era oz. Schiglioc vess jeu spe-tgau entochen la radunonza della Ligia de sogn Gieri si Rovens, nua che Ti has cumpatg de far il plaid.

Tschei di ei vies President Camiu staus cheu a Prada. Sco ins auda ha el, forsa empau caliraus cun Vuclin, fatg ora la tschontscha per las ustrias entuorn, che Ti fetschies

continuadamein dagrettas a Sur Carli. Dacuort hagues Ti en sia preschientscha, fatg sc' in stuorn cun vies Augsegner. President Camiu ha buca spargnau cun dar dil ,socialist' e ,revoluzer' a Ti.

Buca crei ch' jeu scrivi a Ti quei per denunziar President Camiu. Jeu haiel nuota queidas de dar fiug als visprers de Seglias. Mo Ti capeschas che quellas novas pervia de Tias relaziuns cun Sur Carli han surpriu mei scoi s' auda. Tgei hai era dau pomai? Has puspei schau fugir quel cun siala? Contas gadas haiel jeu admoniu Tei de far cun mesira e de mai emblidar ils carstgauns sper Tei. Il mund ei buca mo ina combra plein ideas ed imaginaziuns. Tgi che sestrai cun ideas, e sch' ellas ein aunc aschi bunas e sinceras, tucca forsa il nas d'enqualin ch' ei entapeis. Quels sedostan sco Ti vesas.

Dai novas avon che la vischala en casa-pervenda de Seglias ei en tocca. Ni neu si in di sche Ti has peda. — Buc emblida quei che Ti has empermess a mi repetidamein! Va alla buna e pren mes pli amicabels salids.

Sur Antieni.»

«Quel crei la finfinala ch' jeu hagi dau fiug alla casa-pervenda. E Camiu? Jeu seigi in socialist, in revoluzer? Quel para de far buna muneida culla fantasia e cul secret de redacziun dil «Quotidian» Mo spetga!»

E Toni semett' en e scriva ch'in plaid catscha l' auter. El entscheiva cun buna luna, sco sch' el selegrass de saver rispunder a Sur Antieni: Quellaga han Els giu fauls suspects — jeu hai buca schau mitschar quel cun siala! E lu schula la plema sul pupi vi:

«Seglias, ils 29 d' avrel 1947.

Car Augsegner,

Sch' jeu vess de spetgar ina penetienza, scrivess jeu buca schi spert. Mo essend ch' ins ha gia confessau mes puccaus cun premura, vi jeu festginar per contonscher ad uras Lur absoluziun!

Detagls saiel jeu relatar a bucca. Per oz mo dus plaids ils pli necessaris.

Tgei che President Camiu vul cun scurvanar miu num per la tiara entuorn, gliez san Els gie bein avunda. El sefa sez de grond, co el hagi orientau las redacziuns de nossas gasettas, ils organs della partida populara ed outra glied, tgei cumpogn che jeu seigi. Sia davosa invenziun secloma cun pumpa: Toni Casti ei in product della garmaschia, il dictatur en miniatura, in bi exemplar dil schinumnu 'arri- vé', senza tradiziun e senza fatscha de dumengias! Pulit, ni tgei? Ussa vi jeu mirar, cun tgei success ch' el defenda igl uorden public encunter las ideas d' in ,socialist' e ,revoluzer'.

De tgei specia siu quita per la casa-pervenda ei, quei san era tuts deno Sur Carli sez. In conflict selai buca evitar, sch' ins sa tgei consequenzas ch' ei ha de metter a nies Augsegner in tal ugau. Mia conscienza serebalza mintga ch' jeu vesel, co Sur Carli suonda ils buns cussegls de President Camiu, co el sto purtar aua e lenna pil tener-casa de ses interess personals. Camiu s' empatscha buca tec della paupra glied; exact il medem fa Sur Carli, deno cun ses priedis della carezia proximala. Il pievel sa comparegliar quella teoria culla pratica de luverdis. Eis ei forsa endretg de mirar co ina entira partida parochians sefutran ded ir a messa, de far Pastgas e. a. v., senza far remedura? Ed eis ei en uorden ch' in Augsegner siara l' escha per mintga pauper giavel che va a rugar? Quei ei il sistem Camiu che fa i a smerscha in bionton respect della casa-pervenda. Franc, Seglias ei mo Seglias. Mo quei che daventa a Seglias sa vegnir ingrondiu; lu vein nus la miseria, il disuorden, dil qual igl entir mund plaيدا e pitescha.

Jeu sai nunpusseivel star cheu, dar il tgau e far enclins siper talas modas. Sch' ei va buca cun vonns, lu vegn ei de duvrar ils cumbels, era sch' ei tucca costas sensibilas. Mia conscienza laschel jeu buca cumprar culla smanatscha

de metter sin pantun il 'socialist' ed era buca cun repro-schar garmaschia e regls de dictatur.

Dil reminent sa Camiu bein avunda ch'el sto far aschia ni aschia in conflict personal denter mei e la casa-pervenda. Quei trai meglier che siu agen num e garantescha plitost mia degradaziun en vischnaunca ed ordeifer.

Entochen oz ein mes discuors cun Sur Carli ed era cun President Camiu stai ruasseivels e pli che ruasseivels. Negin che sa selamentar de mia garmaschia. Ton saiel jeu denton empermeter: Il respect era de presidents e della persuna d' in spiritual — jeu repetel: de sia persuna, mai de siu sogn uffeci! — sa maina impedir mei de v i v e r ton sco pusseivel tenor mia cardientscha, rescas vi ni neu. Era mantialas e capialas astgan buc impedir la giusta.

Ton per oz. Nus sevesein si Rovens suenter Cumin. Entochen lu

salids cordials, Toni.»

VII. Cumin e quei che suonda

L'emprema dumengia de matg fan nos umens Cumin. Ils pigns serimnan ed ils gronds han febra. Enqualin ha la sutga che trembla, in auter la massera che ordeina la candidatura ed in tierz sez quet ed ambiziun avunda per tonscher manti e mandat. Tut ensemen dat quei lezza mischeida de quens e speculaziuns, de queidas e legns, che fa atmosfera avon Camiu, avon nos bials Cumins.

Uonn porta la partida populara treis mess pil Cussegl grond e per la tiarza gada President Camiu sco Mistral. Camiu vul e tshels suondan. E quei che Camiu vul han ils auters de rispunder mo cun gie ed amen.

Il pievel, era el, porta il President de Seglias cun oreifras vuschadas silla sutga. Quei daventa buca cun stravagant entusiassem, mo tuttina ualti serradamein. Forsa meins las vischnauncas de tschei maun; mo lezzas ein sezzas buca perina, ein pia buca factur el quen de Cumin.

La sera sepervesa beinenqualin per donn e cuost dil Mistral. «Camiu paga!» greschan entirs tozzels, als quals il President veva giu fatg empermischuns avon Cumin. Tgei emporti? El ei buc igl emprem che bratta in bov cul manti.

Quels de Seglias accumpognan lur Mistral cun schumbers e bandieras. Ver curonta pèra umens e mats, davon e davos e dallas varts buobanaglia che lai onz plascher ils tamburs e bandierels ch' il Mistral. Quel ch' ins vesa ed auda tudi si Seglias.

La sera serimna miez Seglias en sala de scola per festivar il Mistral. Tut che va, tgi che ha merets ni seit ni autras queidas. Las suprastonzas dellas differentas uniuns ein presentas ina sco l' altra e pronta ina sco l' altra de star enschanuglias avon il magistrat per tener la spurtella quei mument ch' el rum-pa las troclas de sia cuida. S' entelgir bein cun President Camiu spargna meinsvart stentas e patratgs. E gliez ei ina consolaziun per biars.

Mistrals cass, dertgira de Cumin, notar, deputai, mediatur ed auters tgaus cun cruna sesan sisum. Uorden stoi esser e respect dils scalems. E scalems stoi esser — era ella democrazia, perquei ch' ei dat era democrats che san buca reiver dil best si. Pia uorden e scalems: ils gronds sisum ed il pievel grond giu tscheu. La finfinala dat ei de beiber per mintgin, e tschintschar sa il nurser aschi bein sco il President, sch' ei plai a quel che dirigia la historia. La grazia e favur de quel che meina la barca ei secapescha adina d' impurtonza.

Quel ch' empala la fiasta ei gerau Marc, in che pren adina la bucca cun el e dasperas ina schita provisiun compliments e tatàs. E gerau Marc lai survir sco Gieri de Razèn tenor la devisa dils «arguments bugnai cun vin».

«Ed il barun e siu fumegl
Ein d' ina luna senza paregl!»

La luna vegn ed ils plaids suondan, plaids tut che buglia. Il President sez spida viarva calirada atras la sala, empermetta vinavon lavur communizeivla, tuorna ad intschensar il progress de sia vischnaunca, progress che vali lunsch entuorn per exempel. Sia mistralia vegni ad esser mo giusta, sia lavur mo

pils auters e per tuts. — Daveras, Camiu drova cun inschign il vocabulari dils patriots.

Las retschas sblatschan e scadeinan consentiments ed applaus cun pugns e cun peis. Viva il Mistral — President Camiu vivi ditg e vivi bein! Sco sch'ei fuss necessari de clamar en agid ils dieus dellas apotecas e dellas combras de carn.

Insumma: President Camiu ei igl exempel digl altruist, digl amitg dil «pign» e dil pievel, il propugnatur per progress e curas spirtalas. El ei tut quaser, deno tribun terrorist e cume-diant, deno fravi de frusas e fabricant d'empermischuns. Schiglioc eis el ualti tut quei che fa spida ina sera de vin.

Toni ei sesius l'entira sera si denter ils derschaders de Cumin. Fai quen co quels plaids de progress e giustia han furau e mudergiau el! El ha bunamein miers atras in bubriel per puder seretener e sedumignar. Mo la finfinala sto el ceder. Ellas ureglias sgrezian tschien molas, siu cor senta fridas e punschidas sin tuttas varts, sia conscienza fa pir: Astgas Ti quescher? Ni eis ei buc il mument de curreger enqual caussa? De far dertgira definitiva culla manzegna?

El damogna sia irritaziun, silmeins igl εμπrem:

«Signur Mistral,
signurs hosps,
preziai convischins,

Mintga vitg e mintga vischin selegra de siu agen Mistral. Quei plascher ei ina luschezia lubida che dat colur allas fuor-mas della democrazia, fuor-mas empau fattas. Aschi lunsch viel jeu era far part de vossa legria.

Schegie che jeu capeschel quellas impressiuns e legrias d'in di de Cumin, che ha puspei dau a nus il Mistral, fa mia conscienza ina gronda resalva: Era l'atmosfera de fiasta duei buca surmenar ils umens della politica de far empermischuns al pievel, empermischuns ch'els han sez garegiau silpli sco illusiuns ch'obligeschan nuot. Mintgin de vus sa coi stat cul progress e culs interess cumins a Seglias.

Mes signurs — Toni vegn en furia —, lubi a mi ch'jeu restrenschi ils plaids de questa sera e d'antruras a quei ch'els valan. Per cuorta, mo franca experienza saiel jeu apprezziar

plaid de fiasta ed autras empermischuns che vegnan fatgas sur onn a nies pievel. Jeu mez creiel buc in plaid dil progress, davos il qual mo la speculaziun stat, igl interess personal e la voluntad de mai realisar el. Sche jeu comparegliei la veta — e quella ei mesira e peisa per mei —, nossas relaziuns casa per casa, famiglia per famiglia, culs lauds e himnis de questa sera, ded oz sin Cumin e d' autras caschuns, lu saiel jeu mo constatar ch' ins surdrova la politica per far cumedia, per far s' occupar nos umens dils interess personals de ses menaders — per cuvierer e curclar quei che duvrass remadura e revisiun.

Mes convischins! Schiditg ch' ei dat a Seglias — e buca mo a Seglias — tontas e tontas familias che vivan sut stella; affons che van a scola mo miez nutri; carstgauns ch' ins sa strusch sch' els existan ni tgei; ina roscha paupers, dils quals ins s' empatscha in quex, schiditg ha buc in de nus il dretg de duvrar il plaid giusta sociala, progress e. a. v., per vuler pretender agens merets.

Jeu repetel quei ch' jeu haiel detg a vus pli ch' ina gada: Sepertgirei de far cumedia culla veta, leu nua ch' ei setracta dellas damondas las pli seruisas dil carstgaun, de sia sort, de sia existenza. Esser politicher vul dir esser survient, mo buca survient dellas proprias ambiziuns!»

Toni, furius sc' ina bova, trai in cudischet orda sac: «Il cundisch dils pelegrins polonès» ded Adam Mickiewicz e legia ordlunder enzacontas lingias siper ses auditurs che miran sin el sco sin quel che tegn il ballester:

«Quel ei il pli grond dils carstgauns, che survescha ad els e che sesacrifichescha per lur bien. Megliers ch' ins ei e pli ch' ins sesacrifichescha. Cristus, il meglier, ha sacrificau siu saung pils carstgauns ella pli dolorosa passiun.

Cristus ha mussau ch' igl ei buca d' attribuir sin tiara valur ni alla sabientscha humana ni alla pussonza ni alla beinstonza ni alla cruna; mo quei vala: sesacrificar pil bien dils carstgauns.

Ils sabis denter nus ein buca quels ch' ein s' enrihi cun vende lur scienza, che han rimnau beins e casas e che han acquistau igl aur e la favur dils retgs.»

Cristus ella politica — Cristus sin vischnaunca — Cristus dapertut. Quei ei il patratg che camonda tudi la seriusadad de Toni.

Toni auda pauc dil tumult: enqual schul, enqual griu e tutenina sco reproscha che duei sturnir il culpont:

«Ti socialist dil nausch!»

*

Pér tard ei Toni turnaus a casa. Mumma Rosina ha cusiu e spetgau plein fetgas.

«Tgei has è pomai, Toni, che Ti eis schi palids?» empiara sia mumma cun anguoscha. Toni ei alvs, pensivs e mets. El sesa e patratga culla fatscha en ses mauns. Pér suenter urialas dat el risposta:

Jeu hai giu caschun de dir quei che biars tratgan e schessen, sch' els capessen zacu la situaziun.

Duas entiras uras haiel jeu stuiu tedlar co quels signurs han fatg fem in siper l' auter, co els han dau de crer alla gliעד las veglias praulas de lur ,operar' pil pievel'. Quei ha stgisau. Lu hai jeu dau ina risposta — — per l' emprema gada cun gretta»

«Pertgei, Toni? Pertgei vas e lavagas la fiasta als auters? Jeu haiel detg a Ti de seperstgisar e de star a casa. Savevas bein dir Tiu fatg in' outra gada. Aschia crei mintgin che Ti fetschies tut per ambiziun e per strunglar il President. Seigies tuttina in tec prudents!»

Toni vertescha pauc. El ei calirous ed irritaus entochen sum.

«Jeu sai buca quescher pli ditg. Vertir la manzegna ei buca bia meglier che dir sez ella. Ins ha viu bein avunda questa sera, co ils ins tschontschan e co ils auters creian. Igl ei mender che quei che jeu cartevel. Camiu sa dar de crer con e tgei ch' el vul. El ha suatientscha; tut che crei. E buca mo en vischnaunca. Ils signurs d' ordeifer teman e fan enclins sco fumeiglia.

Per mei dat ei mo duas letgas: U sfraccar ni seretrer e pegliar catsch d' ina outra vart»

«Toni», damonda Rosina culla ruasseivladad de sia entira carezia materna, «Toni, Ti plaidas e pretendas carezia proximala enviars ils paupers e mintgin. Tgei lu, sch'ins va cun gretta ed odi encunter ses adversaris politics? Ei gliez lubiu?»

Toni auda la reproscha d'ina olma pli sereina che la sia ed emprova de segiustificar enviars in carstgaun ch'enconuscha siu esser sco igl agen:

«Ei setracta buca de President Camiu ni d'in Augsegner ni de quel ni tschel. Quels singuls savess ins la finfinala ignorar. Mo igl ei in sistem, in sistem infernal davostier, in inimitg de mintga pagina digl Evangeli. Ils instruments ston empaglia sch'ins vul tonscher quel che diregia! Adina, cura che jeu s'irriteschel e sevilel, vesel jeu in fatg, in cass, la malgiustia de mintgadi, pupira e miseria per certins che san buca sedustar, e buca persunas, buca Camiu e buc ils ses. Schiglioc vess jeu buca plidau questa sera d'ina maniera che ha mobilisau novs partisans davos Camiu ed encunter mei.

Il ,socialist' ei creaus ed accusaus. Quei ei ina prigulusa parola, prigulusa perquei che negin capescha il plaid e perquei che mintgin crei de saver far mei infams cun sgargnir treis gadas a di: Toni ei in socialist, in socialistun, in terment socialist! Entschiet ha il redactur dil 'Quotidian', continuau e semnau ha Camiu. Quei dat raccolta — probabel cun tempiastas . . .»

Rosina ha breigias de calmar e far ir a ruassar siu feagl, il «socialist de Seglias», sco quei ch'ins auda meinsensual naven da Cuera entochen si Mustér.

VIII. Tschiel nebliu

Sur Antieni entra plein furtina. Toni ei surstaus:

«Tgei caussas pomai, Augsegner, ch'Els han tutenina tantienta prescha de far viseta a nus?»

«Ussa spetga. Ti audas tut. Jeu level buca scriver, perquei ch'igl ei cumpatg neras uras de sediscuorer. Ti sas de tgei ch'ei setracta, Toni.»

«Probabel quitaus e fetgas pervia dil 'socialist de Seglias'. Ni tgei?»

«Gie, ual aschia. Dapi Cumin para tut ded ir sutsura giu Seglias. Si tier nus e dapertut va il 'socialist' entuorn sc' in spért. Conferenza de scolasts, Capetel grond, ustrias, radunonzas, dapertut eis Ti ina enzenna de damonda. Ins plaida de Tias dispetas cun Sur Carli, de Tias uiaras cun President Camiu, dellas tensiuns enteifer la partida populara pervia de Tei, ed entuorn tut setschuora il fem de pulitas fantasias.

Sco che jeu haiel udiu della sera de Cumin, sundel jeu serendus si Muran per plidar cun President Massal, avon ch'ei detti schlops e fessas pli grondas.»

«E President Massal?» seglia Toni denteren plein meraviglias. «Il tutpussent della partida populara, co traffica lez?»

«Massal ei orientaust dil davos schem. Quei vul dir: orientaust da Camiu e cumpignia.

Ti hagies scret dapi treis onns artechels ellas gasettas, fatg plaids e referats per l'entira Surselva entuorn, quei tut d'ina maniera arroganta e cun ideas revoluzionarias. Dasperas sedeporties Ti personalmein sc' in brigant enviers menaders ed instanzas della partida, enviers il clerus ed autras personas de respect. Insumma, ins hagi l'impressiun che Tiu character seigi quel d'ina ambiziun malsanetscha, d'in hereticher che s'imagineschi missiuns reformatoricas sco buc in secund, e Tias ideas seigien il fretg de quei ch'ins hagi dau a Ti giu Turitg ella Casa populara.»

Toni ha spetgau pauc auter, dapi che las redacziuns, bein per squetsch de singuls ella partida populara, refuseschan ses artechels in suenter l'auter senza commentari, silpli cun in bulblau ed il datum sutvi.

«Buca pauc! E tgei ha Massal permauns de far cun quei famus cumpogn?»

«Massal di che Ti seigies malmidaust ils davos onns. L'entschatta hagies Ti fatg a tuts bunas speronzas, hagies gidau e luvrau oreifer, ed ussa il cuntrari. El vegli ni schar tarschinar in politicher meriteivel sco Camiu de tal'uisa, ni schar discreditar il clerus, ni schar siglientar ils principsis della partida cun Tias heresias socialas. Las redacziuns de nos organs hagien ordras precisas, co ellas hagien de far beinvegna a Tes arte-

chels; la suprastonza cantonala dellas Cumpignias de mats hagi medemamein retschiert igl amicabel 'cussegl' de cassar Tiu num sco referent e collaboratur; ei seigi plinavon procurau che Ti sgolies las proximas elecziuns sco derschader circuital, e la finfinala hagi el era dau d'entellir alla direcziun della posta che la populaziun de Seglias e contuorn considereschi Tei silla liunga per insurportabels. Quei ei la situaziun, Toni!»

Toni patratga pauc. Ei ha stuiu vegnir aschia. Ed el ha buca tema dellas consequenzas. Las desillusius, che cuoran ina suenter l' autra dad esch en, han aunc buca pudiu rumper ni storscher sia curascha. Anzi. Sia energia survegn pli e pli petgas de fier cun stinonza fanatica.

«Augsegner, Els san, cun tgei patratgs che jeu haiel entschiet mia lavur e sche jeu sundel seruschnaus atras mia giuventetgna cullas crutschas dell' ambiziun ni buc. Els san era, per tgei raschuns ch' ei ha dau conflicts en vischnaunca denter mei e Camiu e quels ch' el empeila. Sche jeu legel oz ella Gasetta en in necrolog per in vegl politicher sursilvan ils plaid: «Mo dasperas haveva el las pli grondas difficultads de metter a prau la historia della baselgia cul spért digl evangeli», lu ei quei pressapauc in avis dil problem che stat savens sco ina preit denter mei e certs 'survients' de nossa Baselgia e d' ina partida che stat ni che vul star sin principis cristians.

Entschiet hai en vischnaunca. Mo in minim quita pils paupers e per quels che audan buc igl Evangeli, mo in tec patratg social per mintgadi, silmeins misericordia e malpuccau, quei vess saviu gidar. Quei vess dau confidonza e sfurzau mei de crer silmeins enten ina bunaveglia. Il cuntrari ei stau il cass dapertut leu nua ch' ins vess saviu e stuiu gidar. Jeu haiel cartiu d'obedir a mia conscienza ed a quei che Niessegner ha cumandau a nus tuts. Tgi che vul ina pasch che fa pitir mo ina sort de carstgauns, quel sto ceder ni semegliurar! Quei ei stau miu endischavel condament. Ed ei aunc adina!»

Sur Antieni interrumpa:

«Tut endretg, Toni. Quei tut ha fatg miu respect per Tei, enneu ed enneu. Denton, era sche Ti cattas ina immensa sfendaglia denter teoria e pratica, Ti astgas buc adina dar culla

spada. Migeivladad e pazienza ein forsa meglieras medischnas che la violenza de Tiu plaid. Tgi ch' enconuscha buca Tiu intern, Tes intents intims, quel ha daveras buca l' impressiun che Toni Casti seigi il carstgaun il pli humiliteivel che va per las vias!»

Podà, Augsegner. Mo cheu setract' ei buca mo d' ina differenza de teoria e pratica. Per in catolic dat ei nuot auter. E quei ei camond direct dil Segner. Quei camond ei absoluts e vertescha ni convenziun ni excepziun.

Jeu pos buca mirar da maun dretg ils placats dellas vertids cristianas e da maun seniester la cumedia culla veta, la cumedia culla sort dils pli paupers denter nus, de quels che san buca seriscuder. Quei ei distanza dagl Evangeli. Per mei il pli serius cuntegn della veta.

E sch' ins fa endamen quei als carstgauns, che fan crer nus ch' els seigien Cristians, sch' ins selubescha de citar cun Mattiu 15:

Quest pievel undrescha mei cun las levzas;
Mo siu cor ei lunsch naven da mei.
Vanamein venereschan ei mei;
Ei muossan ductrinas e mandats dils carstgauns.

Tgei lu, e sch' ins sesprova — sez in carstgaun miserabellet — de suandar il plaid de Diu? Els vesan tgei ch' ei dat.

Tgei schessen quels signurs, pils quals ei setracta dil reminent tuttavia buca d' ina discussiun seriusa, mobein de defender in sistem che renda interess e regress de differentas specias, tgei schessen els sche jeu scrivess quei che jeu legel en ina gassetta catolica de quels dis: 'Ell' educaziun cristiana de biars a casa, en scola, en baselgia ei il pli impurtont vengiu spurnau osum: il cor, l' educaziun per carezia e per ina generusa, viva capientscha sociala e della giustia'.

Ni en in auter liug:

«Carstgauns che sedeportan associalmein san mai esser advocats dils postulats cristians e socials.»

Ni lu:

«Il carstgaun sto puspei survegnir la vera capientscha per il plaid de Diu. El sto puspei haver il ver maletg de Diu e dil

carstgaun e la dretga idea digl esser e duer dil carstgaun tenor igl Evangeli. Ins sto perdegar danovamein igl Evangeli ad el, igl Evangeli, ch'ei sempels e tuttina schi profunds.»

Sch'ins manegia quei siper ils politichers, siper enqualin silmeins, enqualin che ha pussonza, lu dattan els dil socialist — ed il pievel repeta cun prescha: In socialistun! Lu dattan els dil revoluzer — ed il pievel crei. Ni digl ambizius, dil here-ticher, dil brigant ed auters predicats che negin capescha. E la veglia canzun ragogna vinavon.

Sch'ins defenda quei enviers il clerus, lu maunca cumpatg il respect. Na! Era cheu fuss ei meglier de mo citar per che la glied creigi, ed ils culpents oravontut.

Pader Lombardi perdegia a Paris il «Retuorn agl Evangeli» sco suletta pusseivladad de spindrar il carstgaun ded oz, ed a Vienna di el a ses confrars spirituals: «Ils emprems che ston sereformar essan nus.... Nus stuein esser sogns naven dal Papa entochen il davos caplon, quei pretenda il mund; lu vegn el era a suandar nus. Mo sche nus durmin, vegn el a sespruar de seruschnar vinavon persuls.»

Jeu quetel, quels cussegls ein buns avunda era per nus, era en famiglia, en in vitget e per tuts. E duess jeu emprender enzatgei auter, perquei che jeu saiel buca plascher als cars-tgauns sco jeu sun oz?»

Sur Antieni ha tedlau cun pazienza e seperschuada danovamein della sinceradad affonila, della cardientscha propi originala de Toni.

«Toni, in bien cussegl: Stai quiets in temps. Denton po il fier sesferdar, Tes adversaris secalarmar e Ti tez prender per pli tard fuormas empau pli nizeivlas e meins recentas. Jeu less dir: emprender de viver. In scolast sto era curreger, mo buca stunir in suenter l'auter.

Fai aschi bien e suonda mei sco pli baul. Jeu mez vi senzegiar de mintga caschun per curreger igl entiert ch'ins fa a Ti. Mo tegn a mistregn Tias febras!»

Toni di ni gie ni na. El fa era buca propiests avon ch'el survesa la situaziun d'in cantun a l'auter.

«Jeu engraziel, Augsegner. Lein mirar tgei ch'ei dat ils proxims dis. Dumengia ad otg sevesein nus si Rovens cun caschun della dieta!»

Stai cun Diu!»

IX. Garniala sigl èr

Na, Toni va buca si Rovens. Las intervenziuns de Massal e Camiu draccan e sfraccan ina sin l'otra.

La damaun dil venderdis, dus dis avon ch'el vess de far siu plaid per las organisaziuns de giuvens catolics della Foppa, retscheiva Toni ina brev de Sur Martin Monn, preses della Ligia de sogn Gieri, che secloma cuort e bien:

«Falun, ils 12 de matg 1947.

Stimau signur Casti,

Vus essas stai envidai de far per nus in referat dumengia proxima cun caschun della dieta si Rovens. Certs incaps fan disponer nus autruisa. Vus stueis pia buca comparer dumengia.

Nus engraziein per Vossa bunaveglia e salidein cun tutta stema.

Per la Ligia de sogn Gieri:
M. Monn, plevon e preses.»

Fetg capeivels «incaps», capeivels pli che zacu suenter l'orientaziun de Sur Antieni. Tgi compara a Rovens? Tenor la publicaziun ella gasetta il preses sez. Massal e Camiu sezuppan.

Toni fa uorden cun ses patratgs. Tschels dis ein zacontas consequenzas dils conflicts dils davos onns s'alteradas cun vehemenza bia pli vilada e resoluta che quei ch'el veva sminau.

Daco san sias relaziuns cugl odentuorn tutenina zaccuder e stremblir taluisa? El ha gie strusch entschiet a pugar, ed igl entir stavel, che durmeva e remegliava probabel la satisfaziun della pasch e cuntentientschas tschien, ei sesalzaus. Tgi po fugir, tgi po pugar.

In problem dellas generaziuns? Buc idea, ni mo per part. La letargia, la consciencia durmentada, il cuschentar tuts gargiaments cuntrariss al «sistem», la tema della verdad, quei e bia auter ei mescal sur tuttas generaziuns ora. E tgi che ughegia de stender il tgau atras il mescal per trer flad ni per dar aua frestga als vischins, quei ei in desertur che mereta la fuortga. Quel fa disuorden, quel ei encunter la pasch, aschi bein sco igl anarchist drova sutgas culs peis enis. Ins damonda buca: Vegn ei fatg disuorden per amur digl uorden? Basta ch' ei vegni fatg disuorden, che la pasch vegni disturbada. Quei ei infam, possi lu daventar per spindrar sesez ed ils auters d' in sistem, la sontgadad dil qual negin carstgaun della pasch astga tucrar e tacrar, ni per arver e mussar il Cudisch della veta cristiana. Il carstgaun vul ruaus: Ils ins ruaus per reger e rimnar, ils auters ruaus per buca vegnir suten diltut.

Toni ha cartiu de saver trer sutora enqualin. El crei vina von che quei seigi necessari. E realisabel? Ils emprems dubis fan canera enten el, buca per derscher la curascha, forse per far encurir autras vias. La finfinala stat el cun omisduas combas sidretg sin principis e propiests. Mo eisi forse stau in sbagl fatal de calcular mo cun fatgs e situaziuns, cun duers ed obligaziuns, e mai cun persunas? Mintgaton fui el dalla glied culla consolaziun dantesca: «Suonda mei, bein che la schenta sgnufla» Ed el suonda senza glied quei ch' el less prentender dalla glied e pils carstgauns.

Sin via e sin gassa cloma la buobanaglia davos las seivs neu: «Il socialist!» Ellas ustrias hai buca num «Quel della posta» ni «Toni de Sep Mudest». Ussa dat ei pils biars mo in «socialist», magari in «revoluzer». Il «socialist» damogna la reputaziun de Toni. Buc in vegn ord tauna per dar culs pugns sin meisa e dir alla glied: Stei eri, nies Toni ei sincers, ei reclis, ei buns, ei schubers, lavura e vul il bien per tuts!

Il mund quescha entuorn lavur e bunaveglia de Toni. Ni ch'el buorla de vezis e heresias. Igl ei la veglia de quels cun possa de pender quel che tschontscha de reformas socialas en in vitg muntagnard, digl Evangeli, dils paupers. Quels cun possa han religiun avunda, els van savens a messa ed ein

buns catolics. Quels che van buc a messa, ils Camon e tshels de lur natira, ein ordeifer la conscienza ufficiala, ordeifer il quitau de lur buns vischins cristians. Insumma, il meini public schegie ina mischeida de quei e de tschei, ei in instrument cun tagl e bien miers. Camiu ed ils ses san duvrar el, e Toni sto sentir.

Il «socialist» fa progress. Buc in che capescha il plaid; basta ch' el straungli quel che mereta il strungletsch. La conscienza publica vegn fabricada d'enqualin senza conscienza. Aschia che Toni astgass esser liquidaus.

La situaziun de Toni vegn buca pli ferma cullas brevs ultimativas della direcziun della posta, che ruchegia vi e neu il tschep de sia existenza; ni cullas remarcas zuppadas ellas gasettas; ni cullas brevs anonimas che fan plover smanatschas; ni cullas retiradas diplomaticas d'enqual curaschus e bien amitg.

Toni va — el senta quei cun mintga frida — atras il desiart ed ell' isolaziun. Ses ideals stattan sidretg pir che mai, schegie persuls e bandunai. Per l'emprema gada dubitescha el, mo per in mument, de sia propria forza e de sia fidonza stravagada dell' atgna possa. Tgei fa il carstgaun, inaga ch' el ei persuls?!

«Star sidretg!» serevegn Toni e schigenta il suadetsch de siu fantisem calirau.

E Toni va buca davos pegna; el va avon casa!

X. Tentaziuns

Advocat Vital a Seglias? Forsa pervia de stellas, de tiarms ni vaus? Na, advocat Vital enquera Toni.

«Miu feagl fa ual tur de posta. En diesch minutas po el esser anavos. Els vegnien tochen en stiva.»

Mumma Rosina arva e lai entrar la viseta de Cuera.

Vital ei cusseglier nazional, president della partida socialista, deputau, advocat dils paupers e bia auter. In um che se-

tegn sco socialist sincer cun ina oreifra popularitad. Biars sgiavlan de Vital e van lu beindabot giu Cuera per el, strusch ch' il vischin ha sursegau ils tiarms.

«Buna sera, signur cusseglier!» fa Toni denter curtesia e sorpresa.

«Buna sera, signur Casti! Perdunei miu disturbi. Ei cuoza buca ditg.»

Era in socialist ha fuormas, perfin Vital, schiditg ch' el ei calms e ch' el ha de contonscher ina mira ni l' outra culla buna. Mo il socialist Vital sigetta senza targlinar:

«Sche jeu vegnel personalmein, lu saveis Vus sminar ch' ei setracta buca de curegias de calzers!

Giu Cuera san ins che Vus veis ina certa influenza sin Surselva e che Vus veis in bionton pievel, cunzun la giuventetgna, da Vossa vart. Ton pli gronda sorpresa ha fatg quei che nus vein udiu il davos temps. Ins resda de carplinas, de nauschas carplinas cun President Massal, e quei munta bein culla partida populara. Po quei star?»

Vital ei, sco enqualin giu Cuera, orientaus dil meglier. Toni freda e sedrezza:

«Pertgei far discus? Igl ei ver che jeu haiel dapi treis onns certas differenzas cheu en vischnaunca ed il davos temps era ordeifer.

Mo entochen cheu. Toni lai il plaid a quel ch' empiara:

«Nus havein novas ch' ins vegli sclauder Vus dalla partida populara e da sia pressa, secapescha buca formalmein, mo Vus saveis co jeu manegel. Duront la davosa sessiun dil Cussegl grond han las preits scutinau enqual caussa dil «cass Casti.»

«Podà ch' ins fa el pli gronds ed impurtonts che quei ch' el ei effectivamein. — E tgei munta quei per vus auters?»

«Signur Casti, dils acts ch' jeu haiel e de tut quei ch' ins auda, anflel jeu semeglientscha cun mias atgnas experiencias d' avon trenta onns.

Jeu erel paregiaus de star davos la bandiera della partida populara. Quei ei iu stupent dus treis onns. Ins appreciava il fiug ed idealissem d' in svelt vischander. Lu hai dau in scarp. Jeu haiel entschiet a s' occupar de damondas socialas e haiel

sco quei ch'ins fa da giuven, exprimiu mias ideas ualti ded ault. Ils tschancs de partida han immediat suspectau regls revolucionaris e ferdau ambiziuns cuntrarias allas lur. Decurtins era morts e cun el il schierm dil catsch social ellas retschas catolicas. Davos quella mesa desperaziun steva buca mo ina deplorabla letargia politica, mobein, e quei ha cudizzau mei sil viv, ina nuncapientscha penderlida per las pretensiuns dils luvrers e generalmein socialas.

Ruc a ruc han ins spurnau mei osum l'ala seniastra della partida, ed in bi di hai dau per mei nuot auter che d'encurir in pantun pli liber, aria frestga per mei e mia concepziun sociala.

Ella partida socialista hai buca dau mo programs e paragrafs, buca mo obligaziuns socialas sil pupi. Il quitau pil pauper ei staus leu postulat e tut.»

Toni enconuscha la biografia de Vital. Perquei sa el dumandar temerariamein:

«Ed essas adina stai satisfatgs de Vossa lavur, de Vies success e de Vies contuorn?»

«Secapescha! Jeu hai giu la libertad necessaria, sustegn ed agid detgavunda.

E Vus, tgei schesses?»

Toni sa buca vegnir surpris de quella mesa damonda entira.

«Sche jeu vess de dir enzatgei, schess jeu: Na! Semplamein na!»

«Fuss ei buca meglier per Vus de midar nuegl? Ni ord cadeina avon nuegl della libertad dil spért e dell'acziun personala? Vus haveis, ton sco jeu anflel, buca plaz en quels ambients. Mei per Vossa atgna iniziativa avon ch'els spedeschan Vus vi e da finiastra ora. Jeu sai tgei che Massal e Camiu, cun ferm sustegn clerical, han el senn de pegliar amauns cun Vus!»

«Jeu sminel era. Mo Massal e Camiu ein buca la partida, e la partida sa buca vegnir identificada cun Massal e Camiu e gidonters.

La casa della partida populara ei ina casa cun buns fundaments. Lien eisi spazi avunda era per mei; sch'igl ei buc en

stiva, sche mondel jeu giun tschaler ni si surcombras. Sche quella casa ei per part in spital, sch' ei la membra dils cars-tgauns malsanetscha e buc ils principis. E sch' il tuffien dils le-prus catscha ils sauns on cuort, lu prendel jeu las intenziuns cun mei e mon ordaviert. Mo buca per far cumpignia a Vus!»

Advocat Vital ei surstaus de quei maletg e della resisten-za schi nunschenada de Toni.

«Tgei leis pomai far en cumpignia cun morts e malsauns, Vus che veis aunc de dumignar ina veta entira? Leis esser im-pedi e rentai per veta duronta da glied che ha buca capiu e che capescha era buca Vus?»

«Gie, ussa sundel jeu impedi, impedi per sedisperar. E denter ils Vos fussel jeu probabel impedi meins dals cars-tgauns che da Vossa ductrina.»

Vital ei malpazients:

«Da nossa ductrina? Nossa ductrina duess esser in impe-diment per in um che senta e patratga sco Vus? Nuncapeivel!»

«Il dueivel che vus pretendis, pretendel jeu cun leger igl Evangeli. Tgei munta quei? Il spért digl Evangeli ei buca mo quel dil postulat social, el ei la Verdad. E la Verdad ei tut. Vossas pretensiuns ein plitost parts, scalpradas giu dals cantuns digl Evangeli. Deno ch' ellas maunglan la calira e carezia digl Evangeli: Quei ei numnadamein igl impediment dil Cristian cartent de far patg cun vus, el ei socials cun risguard de siu origin ch' ei Diu. Vus veseis obligaziuns horizontalas denter ils carstgauns ch' ein per part eminentamein cristianas. Mo siden-giu eisi nuot. Jeu mon silla via dil filosof franzos Fumet che scriva: Per mei ei in carstgaun interessants mo sch' el ei si-tuaus ella perspectiva della voluntad divina. Quei vala da-pertut ed era per mei. En vies cal haiel jeu buc ensenn de ses-piarder. Lu fagess jeu in curios brat.»

Vital po buca reiver pli. La preit vegn aulta ed insurmon-tabla. La preit dell' essenza dil patratg social: Il Scaffider, ca-rezia e giustia ch' ein ses camonds e mo ses.

Il hosp cala e va. Sias stentas de muentar in grep ein va-nas. Toni vul buca brattar calamitads culs carstgauns per au-

tras e mendras, per talas che consumeschan siu davos agen sustegn intern, tonpli ch' il conflict cun carstgauns e partidas ei mo ina frasa, aunc ditg buca la decisiun d' ideas e patratgs che Toni sa buca bandunar.

La tentaziun varga e lai scavignar vinavon la talpa dils praus ils pli vischins.

*

Ina sava vesa l' outra; in carstgaun ils calcogns de tschel. Aschia eisi era a Seglias. La casa dils Castis, tschentada denter duas vias sper cadruvi, vegn vegliada da tschiens marveglias e suspects dils vischins.

Era Vital ei buc entaus ed ius, senza che sia viseta vegni registrada da bia dublas sgnaffas. Sco ei va culla grazia de femnas e buns mulins della schlatteina heroica: Camiu endriescha aunc quella sera che Toni hagi retschiert cusseglier Vital. Aua pussenta sin siu mulin! Da Camiu va la senda en casa-pervenda, ina outra — cun in pulit suer de gloria personala — tier Massal.

«Toni Casti: Avon in legn, dil qual jeu haiel advertiu; oz igl exempel d' in giuven revolucionari che ha siu igniv denter nus mo per saver cuntentar sias ambiziuns.

Fuss la viseta de Vital buc in bien sughet? Lein far ina fin; tgei lein star cheu e segrittentar cun miezmadirs che sesprovan de fimentar ils tgaus de nossa glied cun malruaus, queidas e la finfinala forsa cun malfideivladad enviers nossa partida, q. v. d. enviers nus.»

President Camiu astga scriver aschia ad in fidau compar-tisan. Ils medems interess personals, in turschar politic de vegn onns ch' ei pli bials sut igl uierchel, quei fa esser frars. Els segidan propi oreifer, sedattan d' ina mesira quasi ufficiala sco conscienza della partida; sefan de guardians dell' integritad e dil renum della partida e valan era per umens cun possa e stagna totona.

La sera, cura che Toni va culla posta, sto el udir neu davos ils mirs in sgregn ed ina beffa sin l' outra: «Viva il socialist de Seglias!» E quei ch' ils affons greschan, de quei patarlan ils

carschi. Entochen che Toni empiara in bi di il Giusep de gerau Pieder, in ragner de nov onns:

«Pertgei clomas Ti quei?»

Nunschenadamein, sco quei che Toni vul per udir la verdad, rispunda il pignet:

«Perquei che bab ha detg ch' il pot seigi in socialist. Tschella sera ha il scolast era udiu che nus vein clamau, ed el ha detg nuotzun en scola.»

«Schia? Lu damonda Tiu bab ed il scolast, sch' els sappien tgei che quei vegli dir!»

Quei «socialist» munta nuot sco plaid e bia per infamar in concarstgaun, il qual roschas garegian tutenina ord vischnaunca. Pertgei? Perquei che quei ei la veglia d' enzaconts. A quels enzaconts ei Toni entapeis. La muaglia suonda bugen, sco ch' ei setracta d' isar e rumper seivs.

Toni senta la malaveglia d' in entir vitg, el vesa las ghegnas ch' espriman enzatgei denter beffa e cunzina, el vesa era bia calcogns ch' untgeschan ses fastitgs. E sch' el mass siper in de Seglias per dumandar: Ti, teidla! Daco sundel jeu entapeis? Cu haiel jeu fatg entiert a Ti ni als Tes? Lu tut che cuschess, in sco l' auter. Ins vess ni stgisas ni raschuns. Mintgin sa, sch' el vul, che Toni Casti lavura, ch' el ei aviarts, ch' el ei buns culs paupers e ch' el lai cumbien il vischin. Sche tgei lu? Vala il camond de President Camiu lu ton?

Camiu ha mo detg e repetiu: Fagei adatg! Toni Casti ei in veritabel socialist, pia in inimitg de nies pievel e de nossa partida! Quei e nuot auter. Quei ha stgisau per spurnar l' influenza de Toni e siu renum osum ils rovens. Enqual petga tegn, schiglioc sbuass tut ensemen.

«Sch' jeu patratgel», svida Toni ina sera siu cor plein siper sia mumma, «sche jeu patratgel tgei che jeu cartevel il temps de Turitg! Lu schevel jeu, comparegliond la populaziun luvrera de Turitg culla nossa: Cheu ina massa, ina rascha che setegn ni cula per camond d' ina centrala, d' ina partida. A Seglias paucs e mintgin sesez; gnanc ferdar de vuler uniformar els e lur patratgs. Ed ussa? Ina fueina encunter mei! Davostier

ils interess personals d'in um che sa duvrar ses cumbels, e tut che crei e marscha cun disciplina.

Co quei ei pusseivel? Munconza d'independenza dil singul, probabel. Biars san de nuot auter che quei ch' ils vegls schevan, quei ch' il scolast ha mussau e quei ch' igl Augsegner ha de perdegar. Auters ein memia cumadeivels de patertgar e zavrar schliet e duvreivel de mintga di. Ed enqualin ha interess de setener culla pluralitad: marcadonts, politichers, us tiers, scolasts e. a. v. Ed ils menaders? Lezs quantan cun quel las categorias e lur atgnadads. Consegenza ei: combat encun ter mintgin ch' emprova de disturbar quei uorden, quei sistem de disturbar l'ugadia. Gie, quei ei ugadia spirtala! Il pievel sto esser tups, sto saver grau dils gronds, sto esser naivs, sto esser affonils, inhabels d'agir sez e senza recuorer a quels che camondan las fiastas. Lu plai el a ses menaders.

Ei quei buc ugadia?

Il fanatissem entscheiva a generalisar. Toni fa sco sch' el vess span e debat cun ses adversaris. El auda in sbat: las portas sesiaran! Siu anim, siu idealissem, sia cardientscha, sia energia, tut stat ordaviert ella ferdaglia dell'isolaziun. Ils con carstgauns ein dadens. E las clavs ha enzatgi auter.

Mumma Rosina pitescha cun siu fegl e pli che quel. Ella ha sminau, co la reacziun dil pign mund de Seglias savessi rebatter e rispunder ad in ch' enconuscha meglier siu duer personal che la natira dils con carstgauns; ad in che secugliuna cugl emprem catsch furius de sias obligaziuns; ad in che ceda mintga damaun als siemis ded esser en in paradis de buna veglia e plein vertids.

Toni ei currius en quei iral senza dumandar ils scudadurs, che stevan leu encun ter scalas e cassas, senza scuder, senza meritar ina crusta. «Quei ei nies iral e nies graun!» han els sgargniu e fiers Toni o sin via.

Nua duei el semenar, turnar ni sfraccar las aissas?

Toni ei irritaus, surprius e senza flad, mintgaton schizun desorientaus e senza in patratg clar e serein. Siu dies neidi senta las fridas depli che quei ch' el lai crer sesez ed ils auters. El zuppenta las dolurs e las cuderassas, va e sbatta vinavon.

Ina damaun confida el a sia mumma in plaid immens jester:
«Jeu sun staunchels!»

Finalmeni in plaid sincer de sesez, in plaid che arva il cu-
lier e fa libra la gula. Gie, Toni ei sfraccaus e sdernaus. Il mund
de ses giavischs, de ses plans e de sias speronzas, tut va sut-
sura. Il stemprau scua naven mintga pal ch' el fora el tratsch.
Nuot che stat sidretg. Tut ei stuorn e sevolva d' in mir a l' au-
ter. Quei stunclenta.

XI. La veta fa prescha

Las punts anoviars stattan sco antruras. Si cheu po Toni
trer flad, viver culs auters ed esser Toni Casti.

Sur Antieni; tscheu e leu amitgs fideivels neu dals em-
prems onns de siu operar public, amitgs che han manteniu la
burnida dell' emprema fuganatscha; lu oravontut in giuven Sur-
miran ch' el ha empriu d' enconuscher cun caschun d' ina dieta
della partida populara giu Cuera.

Albert Devonas, aschia senumna quei schuldau cun cor
plein fiug e curascha, ei per finir ses studis della giurispruden-
za a Friburg. Ina stedia corrispondenza mantegn il contact
amicabel denter Toni e Devonas, fa saver quel ils problems
de tschel e viceversa.

Devonas ei in inimitg fanatic dellas alianzas della partida
populara culs blaus, insumma dellas fieras ella politica. In ra-
dical de sia specia che admira igl apostolat social de Toni ton
sco quei ch' el censurecha las convenziuns sempiternas dils
agens pugniers. El lai buca valer che quella posiziun seigi mo
zerclen dil gir, zaco surcarschems d' in sdavalar giuvenil.
Anzi: conclusiun fetg necessaria della politica Do ut des che
vegn praticada senza risguard de lingia e principis. Cheu s' ac-
cordan Toni e Devonas fil per fil. Quella solidaritad semuossa
il mument critic per Toni.

Friburg, ils 28 de fevrier 1948

Miu preziau,

Tia davosa brev ha inquietau mei. Buca meins quei che jeu audel da mes commilitons sursilvans. Schegie che jeu stun personalmein ordeifer quella crisa, capeschel jeu bein avunda Tias fetgas. Jeu vesel il conflict e circumscrivel el cun plaids che Ti has scret avon quater onns, pia in temps che Tia veta era sereina de talas surprisas: «Politica vegn fatga dals carstgauns; ella sto esser agid e scompa per tuts per esser necessaria. Cun quella finamira fagein nus politica e mo cun quella! Quei ei stau Tiu optimissem. Ti eis daventaus l'unfrenda de Tia direcziun schubra e radicala. (Buca che Ti fusses igl emprem de quella specia!) Quels che capeschan la politica autruisa ein stai pli fermes che Ti. Apparentamein pli fermes. Ni astgein nus crer ch' igl ideal: quei ei l' applicaziun digl Evangeli ella veta publica, stoppi suttacumber alla moda cuntraria?

Ti eis buca persuls. Jeu sai che biars patratgan sco Ti e che biars agessen sco Ti cun Tia curascha. Nus stuein forse tuttina capir il conflict sco divergenza de duas generaziuns. Silmeins per entscheiver nossa via. Ni tgei aspects hai de vuler alzar ord la sutga in sistem vegl che nus capin buc, mo ch' ei carschius el lenn sc' in rom? Avon trent' onns han ins probabel battiu il medem combat, ina lutga denter duas generaziuns. Lein pia entscheiver davontier cun nossa posa, esser radicals enviers sesez e serius en tuts graus. Tiu combat encunter la «cunmedia» ei necessaris, perquei ch' el ei il combat encunter la politica d' interess.

Mo munglasses Ti buca generalisar, buca veser spérts e nuot auter che adversaris davos mintga seiv. Ei dat aunc biars ch' enqueran il bien pil concarstgaun, era entuorn Tei dat ei tals. Sch' ins sa far abus digl agid dil pievel, mobilisar il meini public encunter nies ideal, lu san ins bein era sesurvire ded el per megliers intents.

Jeu hai grondas speronzas, era sche jeu vesel Tia sort. Nies liug ei la giuventetgna, e lezza ha franc ell' olma quei che Jacques Maritain numna il desideri d' ina pli gronda fraternitad. Pren pia curascha e mantegn ina ferma cardientscha de Tes ideals e de Tes duers. La finfinala dependa nossa lavur buca digl applaus d' in di ni l' auter. Sch' els valan enzatgei, lu meretan els tut. —

Plaunet vegnan las posiziuns stagnas ella damonda della Greina. Fan ils blaus buca sco quei ch' jeu haiel detg a Cuera? Tgei nezegian nossas ovras samaritanas dils davos onns, dellas qualas els e mo els han profitau? Ch' ils democrats suondan lur tgamun surpren meins, e ch' ils luvrers van quellas vias, ei ina tragica, per la quala lur menaders ein responsabels.

La purgaziun de nossas retschas ei urgenta avon ch' ei tuc-ca de stuornas. Ni lein nus batter quei combat cun glied senza il cuirass della perschuasiun, cun glied che steva ier amiez las retschas de nos adversaris? Buca ch' els eran zanua auter, ch' els han giu in' outra idea ei fatal, mobein co els han midau camischa e co els han vendiu arguments per empau tarladida muneida. Tgei di il pievel de tals menaders?

E de quels che fabbricheschan las enconuschentas elecziuns dil davos temps, de quels che ligian monas pils framassuns e per arsentar ils agens! Tgei conscienza vertescha quei? Buc ils cass ein il mender, la mentalitad che regia sisum, lezza actualisescha mintga di la damonda de nies domicil en quella casa. Nossa generaziun ha pilver in grond pensum!

Jeu stos calar. Nus sevesein entuorn Pastgas. Tegn la dira! Retscheiva mes salids cordials,

Albert Devonas.»

Toni enconuscha quei tun ch' emprova sinceramein de far curascha al tementau. Tener la dira?

«Gie, esser pli nauschs, aunc pli dirs cun sesez, aschia vess Tia admoniziun raschun!»

Ed el rispunda:

«Seglias, ils 7 de mars 1948.

Preziau e car amitg,

Ti vas culs apostels e scrivas brevunas per encuraschar e metter mei sidretg. Spetga, jeu stos trer flad!

Avon casa haiel jeu buca saviu respirar pli. Perquei sundel jeu turnaus en stiva caulda, la stiva che jeu haiel negligiu mo memia savens.

Ti creias che jeu seigi in schuldau sfraccau cun cuirass perforau, cun lontscha amanez e membra rutta. Che jeu hagi piars tutta speranza e mia buna cardientscha della victoria finala dil bien. Na, schegie che jeu haiel legiu il davos temps plaids de mesa desperaziun de Donoso Cortes. Rutta ei mo mia resistenza fisica, e zaccudida, gliez ei ver, ei stada in mument la fidonza de memez.

Patratga, vegnir cun fatscha rienta, in cor plein fiug e bia calira, e strusch o sin via ch'ei dat garniala dretg e seniester. Anetg, immens anetg. Jeu haiel gnanc giu peda de patertgar e metter si capiala. Aschi nauscha ei stada la s'entupada de propiest e veta luvrera.

Ti vesas in auter problem: mo quel de Tiu amitg Toni Casti ellas retschas d'ina partida; mo confusiuns e carplinas de characters e concepziuns. Quei ei la davosa scena — ina tribuna che jeu hai ni garegiau ni sminau.

Entschiet haiel jeu autruisa. Jeu vevel semplamein in camond suttapeis: Encurir e defender la verdad dapertut, en mintga bagatella — e lu oravontut: Carezar tiu frar. «Amate — amate — amate!» cloma Pader Lombardi. «Nus essan cheu per envidar il mund che schela; el drova nus. Tgi che arda buca de carezia per ses fargliuns, per ses cumpogns che fan ils pelegrins atras il mund, quei ei buc in Cristian, era sch'el va mintgadi en baselgia». Aschia hai entschiet. Quels plaids e quels digl Evangeli parevan ded exister persuls e ded esser tut per ademplir nos duers enviers il Segner ed ils concarstgauns. Mia lavur era pia quella de mintgin. Quei ch'il Franzos, che Ti citeschas,

manegia: «Ei setracta de renconuscher il primat della pratica cristiana enviers quei ch' ei cristian mo nominalmein e decorativamein.»

Secapescha che jeu sundel staus in carstgaun, savens radicals e malprecauts avunda. Jeu vesevel adina mo l' obligaziun e las munconzas dil mund, forsa pli grossas e pli exclusivas che quei ch' ellas eran propi. Lu ha il mund entschiet a dar culs cumbels. Enqualin ha dau daried e savens, ha fatg senza che jeu smini in conflict personal ordlunder; ed oz sundel jeu cumpatg nuot auter che partida d' in conflict de persunas, d' ina partida e de nuot auter. Igl inimitg ha ruchegiau las rodaias.

Ed il problem giufuns ei emblidaus e satraus. Mias forzas e miu plascher vegn consumaus dal sedustar e seriscuder quotidian che engola la peda per nies sulet grond duer.

Quei ei la situaziun. Jeu drovel in mument per serevegnir, per spuentar la brentina, sinaquei che jeu vesi. Era per puspei cattar nos gronds exempels, jeu manegel quellas roschas de cartents, gronds e pigns, caplons e cardinals, ch' ein sesacrificai pils frars ils pli paupers. Don Bosco, Florentini, sogn Vincens de Paul, sogn Francestg d' Assisi, il pli ferm reformatur de tuts ils temps, quels gronds e miliuns nunenconuschents, conts fanals per nus fallomers. Lu eis ei daveras stau in sbagl fatal de duvrrar las mesiras, che jeu haiel applicau enviers mes vischins, sche nos exempels ein forsa memia gronds, nuncontonschibels per nus. E tuttina obligheschian quels adina e tudi de suandar. Els, che han capiu il plaid dil Segner, els, che han giu la forza de suandar siu camond, ual els e lur exempel muossan ch' ei dat buca convenziuns e stgisas enteifer la Baselgia. U tut ni nuot! Els ein stai radicals della buontad, mo radicals. Jeu sedrovel de sesalvar cun lur agid.

Numnas Ti quei generalisar, veser spérts? Ei la critica dils absoluts, dils radicals buca savens ina stgisa per sefutrar dellas atgnas obligaziuns? Lein refierer quei tema e semadirar! Per oz stai cun Diu.

Toni.»

El vess aunc ton de dir e confesaar, de precisar e rispunder. La stauncladad e per l'emprema gada ina apatia, quei spossa sia energia, quei fa unfis.

Il maletg d'in setrumpau, d'in ch'ei seruschnaus per la geneivra entuorn e ch'ei turnaus a casa buffond, staunchels e plein sgreffels.

*

Mumma Rosina sa buca tgei entscheiver auter che clamar il succuors de Sur Antieni. Toni va strusch ord casa, sesa davos meisa e legia scartiras religiosas, scrasa brevs e scriva siu diari.

«Ils 5 de matg 1948.

Vital ha tarmess in agent che ha empermess quei e tschei. Mia malpazienzia ha spediù el culla supplica de mai turnar. Jeu vi buc esser termagl. Perinaga persuls cun mes cudischs che tegnan e consoleschan mei. E di e notg la glisch de mia mumma e sia carezia. Ei dat buns cars-tgauns.»

«Ils 14 de zercladur 1948.

La lectura della Sontga Scartira aulza e gida mei. La mal-sogna tschessa, la curascha tuorna plaunsiu, buca per continuar il viadi d'antruras, mo tuttina per crer e sperar quei che jeu haiel cartiu e sperau avon la tempiasta. «Mo l'aua digl Evangeli dosta la seit per adina» (Fumet).»

«Ils 13 de settember 1948.

Jeu astgel puspei turnar avon casa, schegie ch'il 'socialist' ei buc emblidaus a Seglias.

Il camond ded esser frar ei irresistibels. El ha buc adversaris; ni il temps ni la veta unfisa pon resister. Jeu era buc. Mo quella gada viel jeu midar vial — buca direcziun! Jeu viel buc esser in carstgaun en retscha ed organisaziun. L'organisaziun ei pussenta, forsa schizun necessaria; mo prigulusa, stretga ed adattada per l'obe-

dientscha dellas mediocradads, sch' ella fa ugadia culla personalitad, sch' ella vertescha buca la sereina libertad della perschasiun dil singul, in summa: sch' ella monopolisescha la libertad dil patratg. Jeu manegel quellas partidas politicas ch' ein ualers de biars interess personals. Jeu drovel spazi e libertad per mia cardientscha. La sancziun entras il program d' ina partida ei buca sufficienta. E quescher encunter la conscienza ni agir encunter e senza la conscienza, gliez haiel jeu mai saviu e viel era mai saver. Las partidas, sco jeu enconuschel mintgaton las nossas (buca tenor lur grond pensum politic), ein pauc auter che casets. Quella specia d' organisaziun gida buc ensi ils carstgauns. Anzi.»

«Ils 27 d' october 1948.

La gasetta porta ina novitad sensazionale: Vital seigi vegnius sclaus dalla partida socialista. Gia ils 10 d' october aveva el stuiu remetter siu uffeci de president. El vegn era buca purtaus pli sco deputau e cusseglier nazional.

Sic transit gloria mundi! D' in di sin l' auter sgola igl um cun merets, in socialist sincer, in bab dils paupers.

La republica ei engrazievla! Stiarsas sut il baldachin, ier sil palancau ed oz avon esch. Vital declara sez ella gasetta ch' el hagi buca plaz sper certs elements de sia partida. Vital ha stuiu quescher e seretrer. La partida e la democrazia ein sias funitgasas ed han de quescher.»

«Ils 31 de december 1948.

Quei fuss la fin d' in onn e d' ina storta. Jeu hai puspei direenziun, schegie che la distanza denter mei ed ils vischins ei lada. Il problem Camiu, Massal e. a. v. ei sfundaus. Quel de Luregn e frars Camon exista vinavon. El ei merets de star. Per quels carstgauns e pils lur fetschel jeu questa sera il confess: Vus essas mes frars oz e per adina — sco carstgaun e buca sco representant d' enzatgi. Semplamein e mo frars; frars sin tiara ed enten il Se-

gner. Buca fugir e mai ceder. 'Il pievel ei pretensius (Diu medemamein); el pretenda ch' in Cristian detti perdetga dil siu' (Jacques Maritain). Jeu vi dar perdetga.»

«Ils 5 de schaner 1949.

Las preits grischunas stremblan. La politica ha calira. Las pissiuns peglian fiug. La tragica nosa secumpleina: Il frar ei buca frar; el duei buca posseder quei che jeu maungel. Quei ei il fums ed il resultat. In patratg barbaric e primitiv.

Ils 23 de schaner ei buca mo ina decisiun ded auas e glisch, de taglias e canals; quei di ei mesira de nosa madirezia en tuts graus. Lein mirar.

Jeu s' ocupeschel savens de quels moviments alterai, de lur raschuns e lur cuntegn. Sco Grischun e liber um, buc ellas categorias d' ina partida. Democrazia ei — pil singul — pusseivla e pli maneivla ordeifer il caset, ordeifer las partidas, leu nua ch' ellas fan dictatura cul meini public e leu nua ch' ellas fan anarchia de pissiuns, sco el Grischun ded oz.

Jeu tuornel ella politica, perquei che jeu vivel e perquei che jeu appartegnel ad in pievel. Jeu tuornel persuls. Zanna vegnel jeu a s' entupar cun biars che han la medema mira. Vera cuminonza de quella mira finala, dil patratg, dil crer e sentir, e buca de statuts e tschentaments, de parolas e devisas. Quella cuminonza viel jeu encurir per secapir e per anflar la via. En quella direcziun haiel jeu novas speronzas, puspei forza e curascha.»

XII. Retuorn

Enzaconts radis dil sulegl della sera tremblan tras la stiva e fuien. Toni siara il Cudisch e lai entrar quel che ha spluntau.

«Buna sera, Toni.»

«Buna sera e bien onn, Augsegner.»

Lu miran ils dus in siper l' auter e fan damondas senza plaids, entochen che Sur Antieni taglia il silenzi:

«Tia mumma ei meinsvart stada leusi per prender cussegl. Ti sas tgei che jeu hai detg ad ella e tgei che jeu hai scret a Ti. Co stas?»

Sur Antieni ei precauts. Tgisà co Toni peisa ils plaids suenter tut quei ch' el ha pitii ils davos meins? El savess esser apatics, ni sensibels e furius. Adatg pia.

«Co jeu stetti? Sco ina enfiarla suenter in detg urezi, ina enfiarla sper ina via che fa puorla. Suenter ei tut verd e serein; enqual romet ha plagas ed enqual feigl penda. Mo l' enfiarla sestenda ed enquera il suleagl.

Pressapauc aschia. Cun memez sundel jeu ton sco perina. Puspei s' adattar als carstgauns, gliez va forse pli vess. Mo quei fa nuota prescha. Jeu sun neutrals denter las maltscheccadads ded ier e las empermischuns de damaun. Auter saiel jeu buca tgei far, silmeins pil mument.»

«Ti eis semidaus malamein, Toni. Avon pudevas Ti buca spetgar las minutas; Ti eras furius, veglionts ed energics per mintga bagatella. Ed ussa neutrals. Ei quei pusseivel: neutrals? Co capeschas Ti quei cun Tia natira?»

«Quei ei semplamein ina posiziun avon la veta sezza, ina cuchera, dalla quala anora ins sa mirar las processions senza stuer separticipar. Secapescha ch' ins sa buca esser neutrals per veta duronta. La veta ei combat; quei saiel jeu ussa bein avunda per adina. Per quei combat sundel jeu aunc buca paregiaus sco quei ch' il mund pretenda cumpatg. Jeu saiel aunc buca far pugn scoi s' auda» aschunscha Toni cun in de ses rars surrirs.

«In mument haiel jeu priu Tia retirada per capitulaziun totala. Ussa haiel jeu puspei speronza.»

«Tgei fuss iu pli tgunsch che capitular, trer leu l' entira historia e fugir ordapeis alla gliעד? Sche jeu vess buc anflau confiart ed agid, jeu manegel la Sontga Scartira, l' oraziun de mia mumma, che ha fatg atras las fetgas, e Lur tegn, lu tgisà! Probabel vess jeu serrau escha e barcuns e schau dar garniala ni

sulegl giu pil tgau della glied. Ussa quetel jeu de puspei esser enpei.

La finfinala dat ei mo in duer ed in secuntener che lai viver nus. In Papa ha numnau quei duer la missiun dils ins ded esser megliers pils auters e de far quei ch' ei nunpusseivel per megliurar la sort dils carstgauns. Che quei duer ei fatgs per nus tuts, senza excepziun, ei gnanc dubi. Quellas excepziuns e lur diember enorm han gie fatg tschaffar mei il marti grond.»

Sur Antieni ei sequietaus. El pren sia capiala e dat adia cun in cor che resplenda ina ferventa speranza: Ti Toni sedrovas franc aunc inaga denter fiug e spada! El patratga e spera e quescha.

Toni capescha e strenscha il maun de siu buntadeivel, de siu bien cusseglader culla calira d' in sincer engraziament:

«Dieus paghi, Augsegner!»

Lu tuorna Toni Casti puspei avon casa, leu nua che la via gronda fa vargar e turnar la veta e ses carstgauns.

F i n